

УЛАДЗІМІР СОДАЛЬ

КУШЛЯНСКІ
КУТ

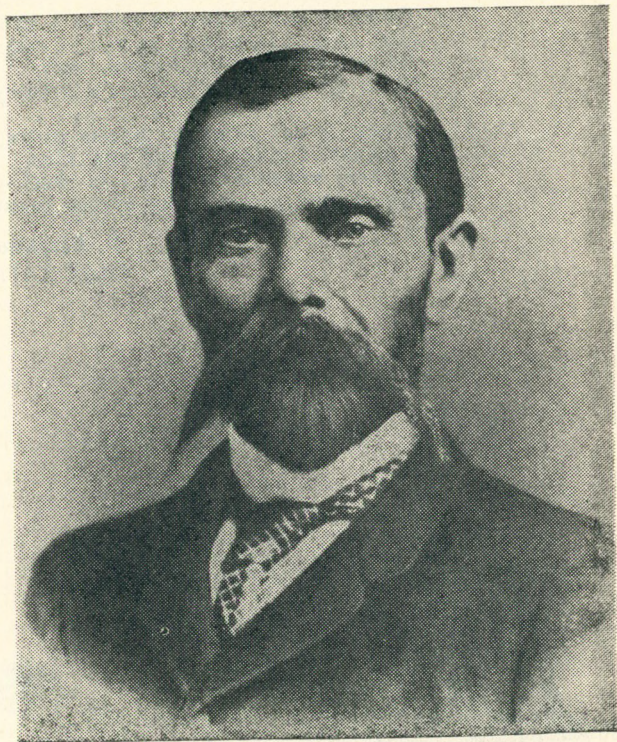
Бедна ж мая хатка расселася з краю,
Між пяскоў, каменяў, ля самага гаю,
Ля самага бору, на беражку лесу,
Ніхто тут не трафе, хоць бы з інтарэсу.

Кепска ж мая хатка, падваліна згіла,
І дымна, і зімна, а мне яна міла.
Не буду мяняцца хоць бы і на замкі,—
Калок свой мілейшы, як чужыя клямкі.

Ф. Багушэвіч

«МАЯ ХАТА»

Францішак Багушэвіч (1840—1900 гг.)

УЛАДЗІМІР СОДАЛЬ

КУШЛЯНСКІ КУТ

Мінск «Полымя» 1990

Рэцэнзент
доктар філалагічных навук,
прафесар А. А. Лойка

Книга знакомит с местами, связанными с жизнью и творчеством белорусского поэта и публициста Ф. Богушевича.

Посвящается 150-й годовщине со дня рождения поэта.

Содаль У. І.

С 57 Кушлянскі кут.—Мн.: Полымя, 1990.—
63 с.: іл.—

ISBN 5-345-00310-6.

Содаль В. И. Кушлянский уголок.

Кніга знаёміць з мясцінамі, звязанымі з жыццём і творчасцю беларускага паэта і публіцыста Ф. Багушэвіча.

Прывячаецца 150-й гадавіне з дня нараджэння паэта.

Для шырокага кола чытачоў.

4603020102—000
С М 306(03)—90 7—90

ISBN 5-345-00310-6

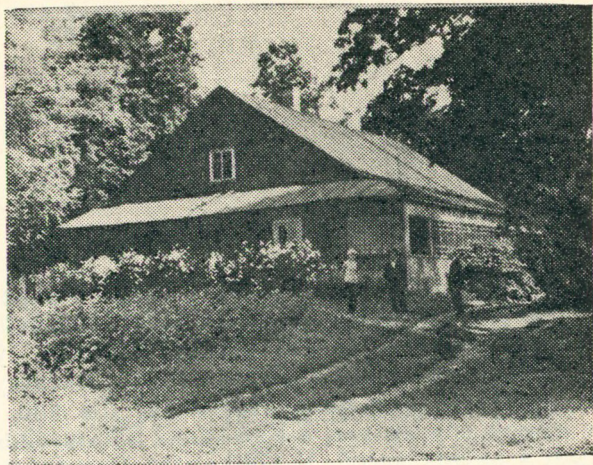
ББК 83.3 Бел 1

© Выдавецтва
«Полымя», 1990.

СЛОЎКА ПРА ХАТУ

Францішак Багушэвіч, як вядома, нарадзіўся ў фальварку Свіраны пад Вільняй. Але свядомыя гады яго жыцця прайшлі ў Кушлянах, таму мы і лічым гэтую мясціну яго радзімай, яго бацькаўшчынай. Ды яно і на самой справе так. У Кушлянах Багушэвічы жылі з даўніх часоў. У 1749 годзе фальварак купіў за чатырыста пяцьдзесят злотых Францішкаў прапрадзед Антон. З тае пары і аж да саракавых гадоў нашага стагоддзя хто-небудзь ды жыў з Багушэвічаў у Кушлянах.

У пару Францішкавага маленства Кушляны нагадвалі старасвецкі кут з усімі яго атрыбутамі, з нізкімі прысадзістымі пунямі, аборами, свірнамi, стадоламі, з прыдарожнымі каплічкамі і крыжамі. Не было тут яшчэ тады тае прасторнае, з доўгаю верандаю, на шэсць вялікіх пакояў хаты, якая сёння стаіць на паэтавай сядзібе. Гэтая хата з'явіцца значна пазней, на схіле паэтавага жыцця. А гадаваўся ён, набіраўся сілы, рос у больш прастай, больш падобнай да сялянскай. І месцілася яна на іншым месцы, і збудавана была крыху інакш. Хату гэтую тут называлі афіцынай. Была яна на два канцы. Пасярэдзіне — брылёк-паветка на слупках—

Новы Багушэвічаў дом

кругляках, сенейкі, камора. Перад павет-
кай — пляскаты камень-парог. Уваход у хату
быў з боку гаспадарчых пабудоў. На іх гля-
дзелі і вокны з-пад нізка спущанай саламя-
най страхі. Былі яшчэ вокны ў канцавых
сценах, па два на кожным канцы. Стаяла ха-
та на мураваным падмурку. Падмурак той
ацалеў і разам з грудком ад хатнішча паказ-
вае нам, дзе, на якім месцы стаяла хата паэ-
тавага маленства, як яна была спланавана.
Прастаяла старая бацькоўская хата да тры-
цатых гадоў нашага стагоддзя. Але Багушэ-
вічы ў той час ужо ў ёй не жылі. У 1896 го-
дзе паэт пабудаваў новы, больш прасторны
дом. Яго абмінулі віхуры пажараў і войнаў,
і нам, на нашу радасць, на наша шчасце, ёсць

куды зайсці, ёсць дзе і да чаго прычасціцца
і хоць на хвілінку ўявіць тое жыццё, якое
некалі снавалася пад яе страхой. Ад гэтай
хаты мы і пачнем нашу вандроўку па Куш-
лянах.

ПАРК

Кожнага, хто наведвае Багушэвічаву ся-
дзібу, уражвае яе ўтульнасць. Усё тут — і
забудова, і дарогі, і невялікія сцяжынкі —
патанае ў зеляніне дрэў. Імі атулена і пес-
нярова хата. Яны ж вызначаюць межы сядзі-
бы. У векавых дрэвах невялікі, сотак на
трыццаць, падворак з паўночнага захаду. А
калі яшчэ згадаем, што перад паэтавым до-
мам некалі рос вялікі, аж да самага поплава
сад, то можна ўявіць, які гэта быў колісь го-
жы куток. Але якія ж дрэвы растуць на паэ-
тавай сядзібе? Колькі іх? Як яны пасаджа-
ны? Выпадкова, як патрапіць, ці ёсць у тым
якісь лад?

Калі я спытаўся аднойчы пра гэта ў тых,
хто не раз і не два быў у Кушлянах, дык пы-
танне маё выклікала здзіўленне: «А напраўду,
якія ж дрэвы там растуць?» Нават дзядзька
Міхал, першы даглядчык Багушэвічавай ся-
дзібы, які з дня ў дзень ходзіць паміж гэ-
тых абсадаў, не мог адказаць дакладна на
мае пытанні. «А я і не думаў пра гэта, — ка-
жа ён. — Вось давайце разам і паглядзім».

Агляд сядзібы пачынаем з усходу. Адразу
ж у вочы кінулася купка з шасці гонкіх клё-
наў. Яна нагадвае зялёную альтанку з жывых
дрэў. Ды што нагадвае! Гэта і ёсць невялікая

альтанка з клёнаў. Пасаджаны яны густа, з уваходам з боку хаты. Тры з іх, крыху нахілёныя над сцяжынкаю, растуць адзін пры адным, нібы з аднаго кораня. Кожны з іх пасвойму «кампануе» гэты гожа куточак. А збоч атуляе яго ад ветру вялізны бэзавы куст. Некалі, калі дрэвы былі маладыя, зялёная стрэшка гэтай альтаначкі была над самай галавою тых, хто заходзіў пад яе шаты. Цяпер жа дрэвы вынеслі свае верхавіны аж пад самае неба. Альтанка нешырокая, чалавекі на два. Вельмі імпануе для закаханых.

Паўднёвы кут хаты таксама атуляюць два клёны і вяз. Растуць яны недалёка адзін ад аднаго. Пад іх шатамі добра пасядзець у ліпеньскую спёку. На старой, 1898 ці 1899 года фатаграфіі відаць, што з поўдня, пры самой верандзе колісь расло яшчэ якоесь дрэва. Галінкі яго клаліся проста на гонтавую страху салькі. Гэта быў вяз. Дзядзька Міхал згадвае, што паблізу гэтай мясціны, на яго памяці, расла яшчэ старая і вельмі файная яблыня.

Ну, а якая ж абсада на Багушэвічавай сядзібе з захаду і поўначы? Як мы ўжо казалі, падворак спрэс у векавых дрэвах. Хата і тут па кутах атулена дрэвамі: з паўднёвага захаду — дзвюма ліпамі, з поўначы — вязам. Паміж імі, у глыбіні абсадаў, у самым сяродку, магутная ліпа. Яна пачувае сябе тут уладарна, нібы каралеўна. Вакол яе вялікая вольная прастора. Гэтая ліпа гуртуе вакол сябе ўсе астатнія дрэвы ў нешта адно, завершанае. Пры ёй маленькі кусток маладога бэзу. «Даўней тут рос стары куст, але я яго вы-

карчаваў, пасохлы быў»,—кажа дзядзька Міхал.

Недалёка ад вяза, з паўночнага ўсходу, наўскасячок ад хаты, яшчэ чатыры, шарком, адна ў адну, старыя ліпы. Чаму яны так пасаджаны, цяжка сказаць. Можна, падворак у гэтым месцы меў не чатырохкантную, а нейкую іншую форму. Ва ўсякім разе паўночны кут Багушэвічавай сядзібы крыху скруглены. Там нават ацалеў невялікі, зрэзаны пры самай зямлі, амшэлы дубовы слупок. Гэта, як мне казалі, быў заезд у двор Маркоўскага, Багушэвічавага суседа. Але найпрыгажэйшая ўкраза сядзібы, яе аздоба, безумоўна, прысады. З паўднёвага захаду яны спрэс з елак. Іх цяпер тут шаснаццаць. Некалі было болей, іх падразалі, стрыглі, падціналі. Елкавая абсада пераходзіць у доўгую, з паўвярсты, пераважна каштанавую алею. Але пра яе асобная размова. Поблізу, калі ўважліва прыгледзецца, таксама невялікая — з двух клёнаў і ліпы — жывая альтанка. Далей ідуць яшчэ тры ліпы, дзве з іх побач, трэцяя крышку воддаль. За ёй выносная стройная елка, раскідзістая таполя. Паблізу гэтай таполі — той амшэлы слупок, дзе колісь была брама на сядзібу Маркоўскага. Багушэвічава сядзіба ад суседскай адмежавана спачатку клёнам, а затым ідзе вяз, з двайной верхавінаю ліпа і яшчэ клён і далей, аж да самага поплава, пайшоў шырокаю стужкаю, па абодва бакі, арэшнік. Сярод арэшніку стары паламаны бураю каштан, за ім вяз, ліпа і побач красуня-бязроза, ці не ўнучка той, пра якую пісаў Францішак Багушэвіч у адным з сваіх вершаў, што як быў

малы, дык на яе лазіў, калыхаўся. Праўда, калі клалі новую дарогу, падрэзалі прыгажуні карані і цяпер хварэе, бедная, засыхае. Уздоўж старой дарогі на Стрыпуны Багушэвіч насадзіў глогу ці інакш — галыбеню, тутэйшая назва — дзікая бярозка. Па самой жа сядзібе расце жоўтая мёдадайная акацыя. Гэта абсада пачыналася ад драўлянай пуні і даходзіла аж да старой афіцыны. Рэшткі абсады з жоўтай акацыі, гэтак жа, як з глогу, захаваліся. Гэта была нібы жывая агароджа, жываплот.

З паўднёвага ўсходу і поўдня замыкалі сядзібу, за садам, колькі ліпаў. Дзве з іх ацалелі. Вось такі ў агульных абрысах парк сёння. Займае ён крыху больш за два гектары. Кажуць, што Францішак Багушэвіч быў выдатны агароднік. «Аграном таго не ведаў, што ведаў Багушэвіч», — згадваў пра паэта яго кушлянскі сусед Станіслаў Альхімовіч.

Колісь у пасадцы прысядзібных паркаў прымалі ўдзел мастакі, архітэктары, батанікі. Багушэвіч, думаецца, не меў сродкаў запрашаць гэтулькі спецыялістаў, знаўцаў, сам сабе быў і архітэктар, і батанік, і мастак. Праўда, без іх парадаў, а ў гэтым мы ўпэўненыя, не абышоўся. У яго было шмат знаёмых сярод мастакоў і батанікаў, і ён з імі раіўся, калі будаваўся, як і што лепей і дзе пасадзіць. Дый бачыў ён, як гэта ў людзей рабілася.

Паркі падзяляюць на пейзажныя, рэгулярныя, эканамічныя. Багушэвічаў прысядзібны парк належыць да рэгулярных. У ім добра спалучалася садовая пасадка з дэкаратыўнаю. Шмат на Багушэвічавай сядзібе расло сліваў,

вішняў, чорных і чырвоных парэчак, агрэсту. Кушляны, згадвала паэтава ўнучка Станіслава Тамашэўская, у гады яе маленства былі як лялька.

БАГУШЭВІЧАВЫ ДУБЫ

Іх некалі ў наваколлі Кушлянаў было шмат. Каржакаватыя, яны раслі на паплавах, на ўзлесках, уздоўж дарогі на Наздрачуны і на ўзмежках. Хто і калі іх садзіў, кушлянцы не памятаюць — так даўно гэта было, але дубы тыя надта аздаблялі паэтаву сядзібу. Багушэвіч ганарыўся імі і не раз цешыўся, захапляўся іх волатаўскай сілаю. Яшчэ хлапчуком ён збіраў пад імі срабрыстыя, нібы майскія жукі, жалуды. Жалудамі кармілі жывёлу, на дубовым лісце, надаралася, пяклі хлеб.

Былі гэта ўсё векавыя прыгажуні. Кожны з іх меў сваю гісторыю. З іх лёсам моцна часам пераплятаўся і лёс людзей.

Вось каля гэтага, выпаленага ў сярэдзіне, у тры абхваты чалавечых рук таўстуна, расказваюць, Багушэвічаў бацька ў маладыя гады ўпаляваў мядзведзя.

А пад дубам, што колісь рос на поплаве, Францішак Багушэвіч вырасціў не адзін дзесятак дабрэнных баравікоў.

Пра тое, як яму гэта ўдалося, расказвала ўнучка паэта Станіслава Тамашэўская.

...Нібыта аднаго разу Багушэвіч прынёс з лесу старога, амаль спаракнелага — поры з яго ўжо сыпаліся — грыба. Быў гэта вельмі стары баравік. Багушэвіч размачыў яго ў цёплай дажджавой вадзе, змяшаў з лясной

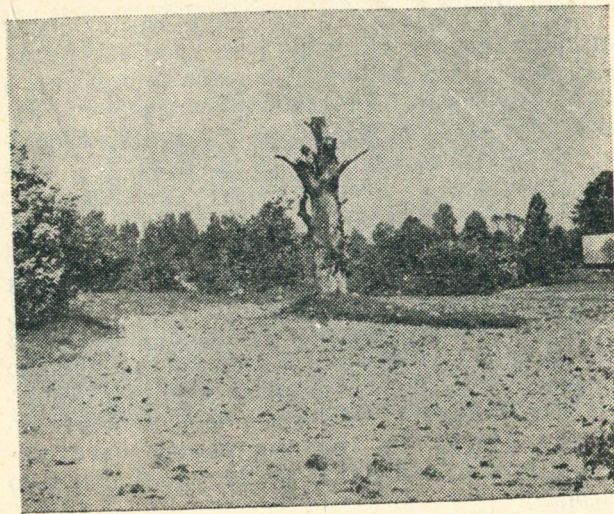
глебай і трымаў гэты росчын у драўлянай пасудзіне тыдні так з два. Пасля ўзараў поплаў пад дубам і разліў грыбное месіва па ўзара-ным лапіку. Минула колькі часу — і неўзабаве прабіліся першыя дзве крамяныя шапачкі, а затым яшчэ і яшчэ.

Пра гэты Багушэвічаў дослед Станіслава Тамашэўская чула ад сваёй бабкі — Багушэвічавай жонкі. Бабка паказвала ёй і той дуб, пад якім раслі добрыкі.

«Будучы ўжо замужам, — згадвае Тама-шэўская, — я збірала там па трыццаць-сорак прыгожых баравікоў».

Цікава, што ўслед за Багушэвічам і іншыя кушлянцы спрабавалі паўтарыць яго дослед. Ды толькі ў іх нічога чамусьці з гэтага не выйшла, хаця яны рабілі амаль усё тое ж, што і Багушэвіч.

Дубы раслі на Багушэвічавай сядзібе не толькі дзеля ўкрасы і ўцехі. З іх выраблялі клёпку, спіцы на колы, восі, гнулі палазы, рабілі цабэркі, штандары, капылы на сані. Таму з гэтых дубоў здараліся і прыкрыя сваркі і непаразуменні з суседзямі, асабліва з-за тых, што раслі на межах. Толькі дубы не звярталі на ўсе гэтыя чалавечыя звадкі ўвагі. Шумелі сабе паціху лісцём, прагна смакта-лі з глебы зямныя сокі, ганялі іх па ства-лах і суках, цягнуліся сваімі шатамі ўсе вы-шэй і вышэй да сонца, прымалі на сябе ў на-вальнічныя дні ўдары маланак, адводзілі іх ад гаспадарчых пабудоў. Яны і былі тут нібы маланкаадводы. Пяруны ў іх білі не раз. Калашмацілі іх вятры. Скарачалі век і пас-тушковы вогнішчы, і сякеры бяздумных лю-дзеяў. Але яны стаялі мужна, як салдаты, як

Апошні кушлянскі волат

вуі. І ўсё ж час браў сваё. Спакваля дубы засыхалі, чэзлі, лыселі, і тады — было ўжо гэта пасля апошняй вайны — патрыярхаў пусцілі пад пілу. Але дубы і ў агоніі заста-валіся самімі сабою, пілавацца не даваліся, супраціўляліся, рвалі пілы. Шмат пралілі поту тыя, хто наважыўся звесці іх са свету, назаўсёды разлучыць з каранямі жыцця.

Засталіся толькі два волаты, адзін быў ужо без макаўкі і голля. Стаяў сярод неза-сеянага поля, нібы той воін, што выйшаў з няроўнага бою, але няскораны, з сукамі-кук-самі, увесь аблуплены, абмыты дажджамі, аб-веяны вятрамі і цвёрды, як костка. Але і та-кі ён выглядаў даволі сімвалічна і даносіў да нас якоесь дыханне сваіх часоў.

У 1976 годзе яго сухастойны век скарацілі трактарысты. Падчапілі на трос — і вышмаргнулі з той зямелькі, з якой ён зросся і з якой яму жыць было любя. Расказваюць, нават мёртвы ён не хацеў расставіцца са сваімі каранямі, доўга тужыўся, не здаваўся, моцна трымаўся за грыўку шмат гадоў неаранае зямлі, якую аб'язджалі нават трактары, баючыся, каб часам не парваць свае плугі аб яго карані. І ўсё ж сорок ці болей конскіх сіл адолелі яго, вырвалі з векавога дзірвану.

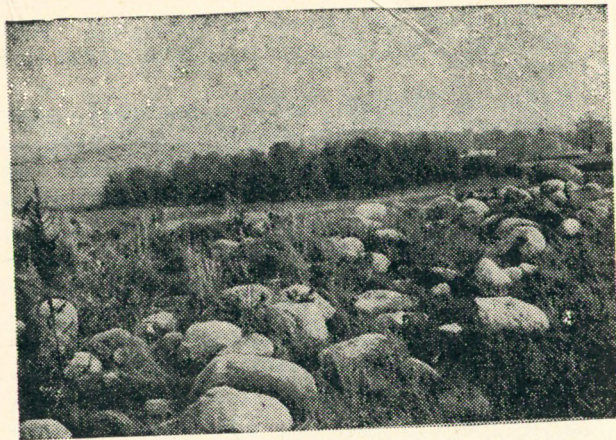
Трактарысты, безумоўна, паспяшаліся. З таго дубу можна было б выразаць добрую драўляную скульптуру і быў бы на Багушэвічавай сядзібе і помнік яго часу, і твор мастацтва. Цяпер іх гарачыя галовы пагаджаюцца, што паспяшаліся, не падумалі. Ды ўжо позна.

Цяпер ад былых волатаў на Багушэвічавай сядзібе засталіся толькі шырачэзныя, нібы сталы, пачарнелыя пні, у падземных сутарэннях якіх знайшлі сабе прытулак самыя розныя казюргі. Асабліва яны шырокія ў кустоўі галыбеню абапал маляўнічай дарогі на Наздрачуны.

Між іншым, менавіта па гэтай дарозе праялі кушлянцы свайго песняра, свайго паэта і земляка ў апошні шлях, пранеслі яго між любімых дубоў. Багушэвічавы дубы былі не толькі сведкамі, але і ўдзельнікамі вялікай жалобы.

ВАЎКЕЛЫ

Ваўкеламі ў Кушлянах называюць аграмадную — ад Трахімоў і Трыколяў і аж да

Рэшткі Ваўкелаў

самых Рудалёў — нізовіну, якая яшчэ не гэтак даўно была спрэс парослая непразнастымі хмызамі.

Калі б па нейкай прычыне мы абмінулі гэты куток, не згадалі яго, наша ўяўленне пра Кушляны было б вельмі няпоўнае.

Цяпер гэта ўжо асушаны выган. Калісьці ж тут заўсёды стаяла, ніколі не сыхадзіла парыжэлая вада. Між непразнастых хмызоў, на буграх, рос альхоўнік, дробны бярэзнік з каржакаватымі хваінкамі. А што тут ужо птаства рознага было! Як толькі надыходзіла вясна, жаласна кігікалі над прагаламі кнігаўкі. Па начах кугукалі совы. На досвітку драў дзярках. А ў маі заходзіліся-цохкалі салаўі. На старадрэвінах ускрай Ваўкелаў клякаталі буслы. Люба слухаць было гэтае птушынае рознагалоссе, гэты птушыны грай.

Усім тут было раздольна. Зумкалі над вербалазовымі коцікамі пчолы, пекна спявалі і жабоцкі.

Ваўкелы кармілі, паілі кушлянцаў, абувалі і шмат чаго іншага давалі. З Ваўкелаў — мох, шчаўе, сена, дубцы на кашы, луцце на лапці. Трэба ягады — зноў жа ідзі ў Ваўкелы. Спелі тут пры беразе маліны, ажыны, каліна, крушына. А што чаромхі было! Трапляліся чорныя парэчкі. Былі лапікі і з суніцамі, дзе вышэй ды сушэй. Стронгі захацеў — і яе знойдзеш у Ваўкелах. Праз Ваўкелы, віхляючы між хмызоў, цурчэла-абцякала крынічная ручайка. То і стронзе там, пажуць, было раздолле — гуляла сабе, падскокваючы, пакуль хто не ўловіць яе. У гэтай жа ручайцы кушлянскія кабеты і палотны бялілі.

Вясною з усіх кушлянскіх пагоркаў вада збягалася ў Ваўкелы. Але мінала два-тры дні, і вялікая вада сыходзіла ў далёкія рэчкі, заставалася толькі свая, і тады ўжо кушлянцы смялей ступалі ў Ваўкелы, бралі з іх усё, што толькі льга было ўзяць.

У Ваўкелах былі і сажалкі. Адна ля Рудалёў, другая ў Садках. То гэта былі не проста сажалкі. У адной з іх, у той, што ля Рудалёў, усе акалічныя сяляне сваю шарачковую апратку фарбавалі. Там быў руды торф, з рудою. То добра было фарбаваць зрэбнае ў рудое. Пэўна з гэтага і вёска Рудалі завецца. А ў Садках была сажалка з белаай глінаю. То кушлянцы гэтай глінаю бялілі сцены. Бывала, як пабеяць да свята якога, дык сцены тыя аж вочы слепяць, такія бялуткія.

Чым жа яшчэ былі слаўныя Ваўкелы?
З імі кушлянцы звязваюць шмат дзівосаў і розных неверагодных здарэнняў і прыгод. Адно з іх апісаў паэт у вершы, які так і назваў — «Здарэнне». Згадаем яго пачатак:

Ехаў я раз ад Кіаны
Ды ў Смургоні, і не п'яны,
І даехаў на Ваўкелы,
А конь добры быў — мой белы.
Тыц! стаў конь, наравіцца!
І храпець і дыба стаў,
Што не можна прыступіцца,
Чуць аглоблі не зламаў.

Што ж далей адбывалася ў Ваўкелах з падарожным? Азірнуўся ён наўкола і ніяк не ўцяміць, чаго гэта яго конь наравіцца. Азірнуўся яшчэ раз і бачыць — бочка пры дарозе. Ускаціў яе на панарад, аж тая бочка зусім і не бочка, а каза з рагамі. Глядзіць — і конь яго не конь, а зыдла нейкае. І нехта ў лесе раптам як зарагоча... Карацей, набраўся страху той падарожны, пакуль Ваўкелы мінуў.

Сёння ў гэтыя здарэнні кушлянцы не надта вераць, называюць іх байкамі. Але даўней, калі навакольная прырода была ўладаркаю над чалавекам, калі наўкола былі цёмныя непраходныя пушчы, гэтыя здарэнні ой як уражвалі людзей.

Ваўкелы не толькі кармілі і абувалі кушлянцаў. Яны яшчэ іх і лячылі. Марыя Саевіч, з Каспяровічаў, напрыклад, згадвае, што ў даўнія часы — пра гэта яна ад свайго таты чула, — калі лютавалі розныя эпідэміі, пошасці, кушлянцы збіралі ў Ваўкелах травы і лячыліся ад хвароб і мору. Ад халеры, згадваюць, ратаваліся дзягілем. Гэты дзягіль

рос толькі ў Ваўкелах. Яго варылі і пілі з гарэлкай — і страшная хвароба спакваля адступала.

Марыя Саевіч згадвае і яшчэ адзін цікавы факт. Нібыта тое здарэнне, якое апісаў Багушэвіч у вершы «Хрэсьбіны Мацюка», адбылося ля Ваўкелаў. Вось яе кароценькае, слова ў слова, апавяданне: «Да Багушэвічавых Ваўкелаў прылягалі шнуры нашай вёскі. Тата расказваў: аднаго разу ў канцы гэтых шнуроў Багушэвіча напаткалі казакі, і яны яго там страшэнна катавалі. Пасля ўсё гэтыя свае пакуты апісаў у вершы».

Мабыць, шмат чаго іншага маглі б расказаць нам Ваўкелы пра нашага песняра. На іх жа ўлонні прайшло Францішкава маленства, юнацкія гады. Не адзін раз ён прыводзіў сюды коней на начлег. Багушэвічы ў Ваўкелах мелі семсот сорок два сажані сенажаці. Менавіта на гэтым невялікім сенажатым лапіку, пры зыркім пастушковым вогнішчы, сярод цемені ночы, наслухаўся ён у маленстве розных кушлянскіх легендаў і паданняў, трывожных начных гукаў, наглядзеўся самых розных досвіткаў, нацешыўся ранішнімі перагукамі пастушковых дудак. Уся гэтая ваўкелаўская рамантыка не прайшла для Францішка марна. Яна абвастрыла ў ім паэтычную чуйнасць да прыроды, да навакольнага жыцця, абудзіла назіральнасць.

І ў пазнейшыя гады Багушэвіча вабілі да сябе Ваўкелы, але ўжо ў іншай праяве. Любіў ён, вярнуўшыся з Вільні, пасля гарадскога тлуму, пахадзіць па загадкавых ваўкелаўскіх сцежках з стрэльбаю за плячыма. Кажуць нават, што Ваўкелы яму жыццё скарацілі.

Нібыта пайшоў ён аднаго разу на паляванне, і ў яго пад нагамі дзярно прарвалася, ён уваліўся ў багну дый застудзіўся. А быў і без гэтага ўжо хворы. Нехта нават бачыў, як яго неслі, дык у кулаку тарфяная багна была.

Ваўкелы выцерабілі і асушылі ў пяцідзесятых гады. Наваколле Кушлянаў, іх гістарычны ландшафт, безумоўна ж, парушыўся. Не чуваць тут больш таго птушынага граю, што цешыў колісь паэтава сэрца. Зніклі з Кушлянаў усялякія дзівосы і здарэнні. Ад Ваўкелаў застаўся толькі невялікі лапак з хмызамі. Гэта ля самых Трыколяў. Сюды ніякія трактары не ўехалі, такая там багна. Крыніцы адтуль цякуць. Бярэ выток і ваўкелаўскі ручай. Ён і сёння жвава гамоніць у глыбокім, пракапаным канаўшчыкамі рэчышчы, бяжыць да больш паўнаводнай рачулки Сікункі. Гамоніць улетку і ўзімку, нават у вялікія маразы не замярзае. Прыкідае ручаіну трохі снегам, прысыпле. Ёй там цёпла і ўтульна. Ну але ж чаму, спытаеце, гэтая мясціна Ваўкеламі завецца? Кажуць, даўней, калі наўкола Кушлянаў былі адны цёмныя непраходныя пушчы і зімою скрозь усё замярзала, бралася на снег ці лёд, сюды, да гэтай жывой ручаіні, прыходзілі воўчыя зграі вяду піць. То гэтую мясціну нашы далёкія продкі і назвалі Ваўкелы.

Пра Ваўкелы сёння нагадвае і яшчэ адна памятка: высокая, выносная чарэшняя на паэтавай сядзібе. Яе ў 1954 годзе — расла яна ля сажалкі — дубчыкам перасадзіў Міхал Ляпеха. Дрэва з той пары разраслося, набралася моцы. У 1985 годзе яе прымацава-

лі шылдачку, якая і апавядае нам, што гэтае дрэва з Ваўкелаў.

САЖАЛКА

Багушэвічава ўнучка Станіслава Тамашэўская казалася: «Кушляны — вельмі зручныя для жыцця. Аднаго ім бракавала: не было паблізу вялікай вады». Гэты недахоп зліквідавала сажалка. Яе выкапалі ў канцы сядзібы, на нізкай мясціне, на ўскрайку Ваўкелаў. Сажалка гэтая невялікая, соткі на трычатыры, але жыццёвыя выгоды Багушэвічы мелі значныя. З трох бакоў яе абступалі чараты, кусты. Нахілены над сажалкаю вербалоз і водная роўнядзь вельмі ўпрыгожвалі сядзібу. Улетку тут любілі бавіць час дзеці: купаліся, лавілі рыбу — лінеў і карпаў. А рыба тут была і ёсць зараз. Была там і старая пахілая над вадою вярба. Дык дзеці з яе не злазілі. Любілі на ёй хавацца ў летнюю спёку, чыталі там кнігі. Часта звінелі дзіцячыя галасы на сажалцы і зімою. Рабілі тут коўзанку, крутуху. Увесну каталіся на крыгах, плытах, у цэбрах ці начоўках. Тут заўсёды было весела, шумна. Паблізу сажалкі тулілася лазня. У пяцідзiesiąтыя гады за гэтую сажалку была цэлая вайна. Меліяратары хацелі яе асушыць. Але Міхал Ляпеха не дазволіў гэтага зрабіць. Паглыбіў трохі, расчысціў, і сажалка зажыла сваім жыццём. Аўтар праекта рэстаўрацыі Багушэвічавай сядзібы мастак В. Слунчанка таксама не абышоў яе ўвагаю. Паводле яго задумы на адным беражку будзе лавачка і кладка-масток.

Наведвальнікі змогуць у гэтым рамантычным куточку ўявіць, як праходзілі ў Кушлянах дзіцячыя гады Францішка Багушэвіча, свет яго гульніў і забаў. Кушляны прыгадваюць яшчэ, што за сажалкаю, крыху воддаль, раслі маладыя дубкі, а ля самой яе праставала грэбля на Трыколі. Непадалёку была і студня з сахою і рыпучай стралою, якую тут называлі свірчняй. Пры студні на дубовых калодах драўлянае карыта з кругляка — для жывёлы.

ЛАБОК

Той, хто чытаў Багушэвічава апавяданне «Сведка», мабыць, памятае, як яно пачынаецца.

Каруська, жонка селяніна, ад імя якога вядзецца расказ, — ранюсенька, ні свет, ні зорка, «яшчэ нават і дзяркак на балоце ні разу не дзёрнуў» — будзіць свайго гаспадара: «Юзук, Юзук!.. Ідзі ж ты, — кажа, — касіць на Лабок...»

Назва Лабок згадваецца ў апавяданні колькі разоў. Мы пацікавіліся ў кушлянцаў, адвольная яна ці мае якую прывязку да Кушлянаў. Размова пасведчыла, што ў гэтым апавяданні ўсё праўдзівае, усё з кушлянскага жыцця: і людзі, і іх імёны, і згаданы Лабок. Лабком кушляны называюць пакаты пагорак, які пачынае разбег ад ускрайку ўсё тых жа Ваўкелаў і сьгае да Трахімоў. Гэта за Багушэвічавай сажалкай, праваруч.

Пра гэты Лабок у апавяданні сказана так: «...А той Лабок, каб ваша ведалі, — дык

чысты лабок. Як пойдзеш касіць, дык сцім-біркі толькі дзылінкаюць ля касы ды казельчыкі скачуць, а сена толькі, сколькі валасоў вунь на галаве ў пана суддзі (адзін лысы быў)».

Да гэтых слоў дадамо: з той пары, як пісаў Багушэвіч гэтыя радкі, сена на Лабку не прыбавілася ні на чуб. Па-ранейшаму тут дзылінкаюць пад касою сцімбіркі (цыб'е) ды казельчыкі (конікі) скачуць. Ну, а дзе гэтая мясціна — мы ўжо ведаем. Яна, між іншым, добра відаць кожнаму з падворку Багушэвічавай сядзібы. Як станеш ад ганку з поўдня, дык і той Лабок увесь перад табою як на далоні. Кушлянцы прыгадваюць, што на гэтым Лабку, на ўскрайку, паблізу шнуроў, раслі тры выносныя старыя хвой. На адной з іх, расказваюць, была выразана дата — 1812. Дзве з іх зніклі нека непрыкметна. Самую ж прыгожую спілавалі ў 1950 годзе. Некаторыя кушлянцы надта яе шкадавалі, плакалі па ёй. Кажуць, пад яе часта хадзіў Багушэвіч. Цешылі гэтыя сосны сэрца ўсіх кушлянцаў. Яны надта ўпрыгожвалі Лабок.

КАПЛІЧКА

Пэўную гістарычную цікавасць на Багушэвічавай сядзібе мае і акуратнёвая драўляная на чатырох круглячках пад гонтавай стрэшкай крыж-каплічка. Прытулілася яна пад экзатычнай лістоўніцай на скрыжаванні ялова-каштанавай прысады з колішнім гмінным трактам. Каплічка — на мураваным

Прыдарожная каплічка. Здымак 1938 г.

падмурку. Перад уваходам у яе — пляскаты камень-парог. Мае яна няхітрую аздобу: з трох бакоў плоцік. З боку хаты і двара гэты плоцік разарваны невысокімі стаячкамі, якія імітуюць уваход у каплічку. Гісторыя гэтай каплічкі паводле сямейнай сагі нібыта такая.

Як вядома, пасля паўстання 1863 года царская адміністрацыя разам з духавенствам

пачала, паводле выразу самога Ф. Багушэвіча, актыўнае наварочванне беларусаў-католікаў у праваслаўе. Гэты прымус, як і ўсялякі іншы, выклікаў вялікае абурэнне ў душы паэта. Ён яго выказаў у вядомым вершы «Хрэсьбіны Мацюка». Але не толькі ў ім. Паводле слоў Станіславы Тамашэўскай, свой пратэст ён яшчэ выявіў і пабудовай згаданай каплічкі. Каплічка была пабудавана за адну ноч. Паставіў яе паэт з бацькам і акалічнымі сялянамі, суседзямі. Гэта быў, на думку Багушэвічавай унучкі, доказ вялікай адвагі яе дзеда ў той трывожны, бяспраўны мурэўскі час.

У сямідзесятыя гады каплічка заняпала, пачала разбурацца. Рупны ахоўнік Багушэвічавай сядзібы Міхал Ляпеха разам з кушлянцамі падладзілі яе, і яна зноў глядзіцца як новая, надае сядзібе якуюсь суладнасць і завершанасць.

У 1929 годзе каплічку замалёваў вядомы мастак Язэп Драздовіч. Гэты малюнак і дае нам уяўленне, як выглядала яна да рэстаўрацыі. На Драздовічавым малюнку мы яшчэ бачым пры ўваходзе ў каплічку крываваценькі ядлоўчык, які пасадзіў сам паэт. Некалі каплічка была пафарбавана ў зялёна-шэры колер, імітуючы даўніну. Адзін раз папраўляў яе і Багушэвічаў сын Тамаш.

Дайшоў да нас і здымак каплічкі з 1938 года. З яго відаць: некалі ўсутык да левага ад дарогі яе кута падыходзіла сядзібная агароджа. Паэтавага ядлоўчыку на здымку ўжо няма.

СОНЕЧНЫ ГАДЗІННІК

Яго ў Кушлянах памятае шмат хто. Такого дзіва не было ні ў кога ва ўсёй акрузе, толькі ў Багушэвічаў. То і падзвіцца на яго прыходзілі не толькі кушлянцы-суседзі, але і сяляне з навакольных вёсак. Не міналі яго і падарожныя. Ён не адзін раз задавальняў іхнюю цікаўнасць, балазе месціўся на яловай прысадзе злева ад каплічкі на шырокім пні—дубовай калодзе мятровай вышыні і добра быў відаць з дарогі.

Змайстраваны ён быў надзвычай проста. На пні ляжала вялікая чыгунная пліта з цыферблатам-шкалою з рымскімі лічбамі, падзеленай на градусы, і шпянём, які ў пагоднае надвор'е адкідваў на лічбы цень і паказваў час. Праслужыў гэты гадзіннік кушлянкам да 1915 года. Ішла першая імперыялістычная вайна. Недалёка ад Кушлянаў пралягла лінія фронту. У Багушэвічавай хаце размясціўся нямецкі вайсковы шпіталь. Новым гаспадарам было не да сонечных гадзіннікаў. Сядзіба спакваля запускалася, ніхто асабліва яе не даглядаў, і многае без догляду, з людской абыякавасці, паціху пачало занепадаць. Гадзіннік для чужынцаў таксама быў непатрэбшчынай. Нехта спачатку вывернуў шпень. Затым некаму перашкодай стала калода: мусіць, замінала руху. У першую ж імперыялістычную вайну праз Багушэвічаву сядзібу праехала мо з тысячу фурманак, возычкі раненых. Як памятка пра той час, недалёка ад сядзібы, у нізавіне, якую тут называюць Вадацеч, застаўся нямецкі могільнік, парослы густым арэшнікам. Ад гадзін-

ніка ж не засталася ніякага следу, нават невядома куды знікла чыгунная пліта. Кушляныцы выказваюць меркаванне, што, магчыма, яе дзе-небудзь прыхавалі Багушэвічы, у зямлю закапалі ці яшчэ дзе. Не магла ж яна струхлець ці згнісці. І ног не мае, каб збегчы куды. Ва ўсякім разе кушлянцам хочацца, каб на паэтавай сядзібе па-ранейшаму кідаў свой цень шпень сонечнага гадзінніка. І не так ужо, каб па ім час звяраць, — цяпер ва ўсіх хапае розных гадзіннікаў, — а дзеля памяці паэта, каб у Кушлянах усё было так, як за яго жыццём.

КАШТАНАВАЯ ПРЫСАДА

Францішак Багушэвіч вельмі любіў свае Кушляны. Тут ён заўсёды пачуваў сябе лёгка, вольна. Гэтую раўнавагу, суладдзе надавала яму кушлянская прырода. Асабліва добра ён пачуваў, калі няспешна гуляў між каштанавай прысады, што адразу пачыналася за каплічкай і шыбавала адтуль да лесу. Ісці гэтай прысадай заўсёды настраёва і вабна, умець толькі прыкмячаць яе хараство. Вось першыя каржакаватыя старыя каштаны. Між імі выглядаюць з травы буйныя, як сланечнікі, белыя рамонкі на высокіх ножках. Кожны з іх чуд! Дзе-нідзе трапляюцца і жоўтыя. У прысадзе суцішна, толькі таямніча, пра штось вечнае шапоча лістота. Трава абапал высокая, у пояс. Над ёю, нібы грамафончыкі, буйныя, блакітна-сінія званочкі. Яны сваім колерам асвечваюць спрэс аднастайна зялёныя травяныя дыван. Ад іх радасна

воку і душы. Напаткаеш іх і нешта хочацца ім сказаць, прамовіць да іх як да жывой істоты. Бывае штось і скажаш. А бывае толькі вачыма ўсміхнешся і ідзеш далей. З травы выглядваюць сунічкі, трапляюцца сыраежкі і нават падасінавікі. Можна тут і баравіка падняць. У любую пару года гэтая прысада мае сваю вабу. Асабліва яна прыгожая ў маі, калі каштаны цвітуць на поўную моц. Тады тут такое хараство, што вачэй не адвесці. Здаецца, толькі б гэтай прысадай і шпацыраваў, наталяўся б гэтым чудам. Некалі яна была спрэс з адных каштанаў. Зараз тут шмат прагалаў. Іх месца захапілі бярозы, вішняк, дубкі, ляшчына. Усе яны самасейкі і растуць, як патрапіць: купкамі і па адным, далей і бліжэй ад дарогі. Каштаны ж высаджаны як пад шнурчак, роўненькім шарочкам. Паміж дрэвамі шэсць—сем метраў. Больш-менш сваё пачатковае аблічча каштанавая прысада захавала на цэнтральным прамежку, праваруч. Тут ацалела аж цэлае прасла каштанаў. Паводле згадкі Станіславы Тамашэўскай садзіў гэтыя каштаны сам паэт. Садзіў кволенькімі дубчыкамі, а зараз вунь якія павырасталі прыгажуны! Мінае пяць-шэсць хвілін нетаропкай хады, і каштанавая прысада прыводзіць нас да слынай кушлянскай Лысай Гары. Яна ад нас злева, там, дзе прысада зліваецца з лесам.

ЛЫСАЯ ГАРА

Лысай Гарой у Кушлянах называюць невысокі, пры дарозе, на ўскрайку лесу, пра-

даўгаваты грудок. Чым жа ён славуць? Расказваюць, што на гэтым грудку Багушэвічы любілі правіць розныя святы. Найчасцей вясновыя і летнія. Гуканне вясны, напрыклад, купалле. Улетку часта любілі бавіць тут час і Багушэвічавы госці. Бралі, бывала, з сабою самавар, пілі гарбату. Гарэла вялізнае вогнішча, іграў грамафон. Госці гаманілі, спявалі. Было весела, шумна. Надаралася, вяселосць гэтая не сціхала да самае раніцы.

Некалі на Лысай Гары была альтанка. Раслі тут тры выносныя сасны. Мабыць, пад іх пошум і напісаліся радкі верша, які гэтак і называецца «Шумяць сосны».

На вяршынях сумна сосны
Зашумелі ціха,
Невясёлыя іх вёсны,
Бо наўкола ліха.

Бо наўкола пні, магілы,
Гора і няволя,
Вечер нішчыць рэшту сілы,
Рвуцца буры з поля...

І шумяць, нібы сіроты,
Нібы рэкі ў горах,
Бо не ведаюць, хто потым
Попел іх прыгорне?..

.

Іх дубы абаранялі,
Кожны — нібы волат,
Грабы вежамі стаялі,
Людна было ўкола!..

Цяпер на Лысай Гары рэдка бывае людна. Хіба якія турысты сюды завітаюць, грыбнік зойдзе, ці каго дзядзька Міхал прывядзе ды раскажа, што даўней рабілася на Лысай Гары, як яна колісь жыла. А так тут пануе

ціша і спакой. Але і ў гэтай цішы чуйнае сэрца можа ўлавіць даўно адшуганыя гады і падзеі.

КАМЕНЬ ПАМЯЦІ

Хоць ён і далекавата ад сядзібы, на водшыбе, але ніхто з наведвальнікаў яго не міне, не абыдзе. Да каменя заўсёды прывядзе ўсё тая ж маляўнічая каштанавая прысада. Праўда, каб патрапіць да валуна, трэба мінуць Лысую Гару, спусціцца з некрутога пагорка, прайсці яшчэ трохкі нізінаю — і па левую руку, на вясёлым, суцішным, сярод малядога хвойніку сонечным прагале ляжыць гэты волат. Ляжыць нерухома, з немаведама якога часу. Расказваюць, што гэта была мясціна паэтавай самоты. Тут яго найчасцей бачылі аднаго. Бывала, прыйдзе, сядзе ў зацішку дзе-небудзь паблізу валуна ці на сам валун — пачне штось пісаць на сваіх паперах. Папіша-папіша і пад валун сваё пісанне схавae — была ў яго там такая схова, лёх. А пасля спакваля, нетаропка, заклаўшы рукі за спіну вяртаецца на сядзібу, нібы з пагулянку. А як не стала гаспадара, прыйшлі сюды людзі — майстры-каменячосы, сябры, сям'я — і выбілі надпіс на тым валуне: «Памяці Мацея Бурачка». З той пары ідуць і ідуць да гэтага валуна людзі. Багушэвічавы сучаснікі прыходзілі сюды, паводле іх жа слоў, каб паплакаць па сваім заступніку. Нашы ж ідуць, каб прычасціцца сэрцам і душой да мясціны, што аваяна легендамі. Паводле адной з іх — у першую ім-

Валун памяці Мацея Бурачка

перыялістычную вайну каля гэтага каменя чагось поркаліся немцы: скарб які шукалі ці яшчэ што. Скарбу знайсці не знайшлі, а камень у адным месцы, знізу, дынамітам папсавалі. Расказваюць, што і паперы якіясь з-пад каменя павыкопвалі. Але браць іх не бралі. Тыя паперы доўга валяліся ля каменя, шастаў іх вецер, мачылі дажджы. Кушлянец Сідора Ясевіч тыя паперы на свае вочы бачыў, пасучы паблізу кароў. Падняў колькі аркушаў. Усе яны былі пісаныя. Друкаваных не было...

Гэтую гісторыю пра Багушэвічавы вершы ў Кушлянах ведаюць усе. Яна вельмі ўзрушыла паэтэсу Дануту Бічэль-Загнетава:

Аксамітам зеллечка падасланы,
удумліва ўглядаецца ў блакіт...

Вось прыходзяць ворагі ў Кушляны
і кладуць пад камень дынаміт.

Вершыкі ўзлятаюць, нібы пер'е,
з-пад ляснога каменя ў бязмер'е,
быццам камень той
знутры пушаны.
Ловяць іх знямелыя Кушляны...

Надзвычай глыбока асэнсаваў Багушэвічаў камень другі наш паэт Мар'ян Дукса:

Сумысля, можа, колішні ляднік
цябе ўскаціў на радасны пагорак —
бліжэй да сонца і бліжэй да зорак,
нікуды каб з вачэй-нябёс не знік.

Усё-ткі думаць хочацца: знарок
цябе ён недзе клапатліва вырыў,
з вялікай мэтай сярод іншых выбраў,
прывёс у край,
дзе з'явіцца прарок...

.....

Вясна тут сёння дыхае ў шчаку,
буае лапушыста месяц травень.
І ўсё вянчае натуральны камень
са словамі: «Мацею Бурачку».

Ніхто гадаць не будзе тут, чаму
такі валун узвысіла прырода
і да сябе, і ад свайго народа
вялікаму абранніку свайму.

У 1983 годзе ўдзячныя кушляныцы пасадзілі каля каменя памяці паэта-земляка шэсцьдзсят дубкоў. Кожны з іх сімвалізуе пражыты песняром год.

Шэсцьдзсят дубкоў — шэсцьдзсят гадкоў. Такі быў век песняра з Кушлянаў.

Узышлі паэтавы гады
У кушлянскі вечар малады.

А на кожным дубе ёсць гняздо,
а ў гняздзе віхураў сто.

(Д. Бічэль-Загнетава)

Гісторыя кушлянскага каменя, яго лета-
піс, як бачым, доўжыцца.

ДУБЕЛІШКІ, ЛАПІШКІ...

Пра Кушляны мы мусім ведаць усё ці
амаль усё: кожны камень, кожны лапик зям-
лі, яго назву. Гэта ж усё наша гісторыя.

То якую ж найперш назву згадаць? Мо-
жа, Дубелішкі — поле з раскідзістымі вола-
тамі-дубамі? А можа, Вадацеч ці Лапішкі —
доўгі пакацісты ўтравяненыя яр з сухім рэ-
чышчам між Багушэвічавай і Ясэвічавай ся-
дзібамі?

Лашчыць сэрца сваёй мілагучнасцю і на-
зва Яляшка — цяпер чыстае поле, а даў-
ней — парослае маладзенькімі ялінкамі —
яляшкамі. То таму і такая назва.

Ну, а ці ведаеце вы, ці здагадваецеся, якая
мясціна ў Кушлянах мае назву Падшараль-
нікі? Падшаральнікамі кушлянцы называюць
узлесак за Дубелішкамі, за дубелішскім по-
лем. А наогул падшаральнік, шарала —
жорсткая, шчацінападобная трава, сівец. У
народзе яе яшчэ называюць казліная бара-
да, дзярніца.

А чым, скажыце, не назва Ройстры — вер-
хавое балота з хмызамі і травой.

Вакол Кушлянаў шмат лясоў, і кожны з
іх таксама мае адметную назву. Найбліжэй-
шыя з іх — Агульніца, Куплі, Пасека. За-
тым ідуць Сякеркі, Паройсці, Залеглы лес,

Табары, Шатроўшчына, Мокрае... А вось на-
звы палеткаў — Падкудзеркі, Папярэчкі,
Лабок, Шнуры, Ксянжацкае...

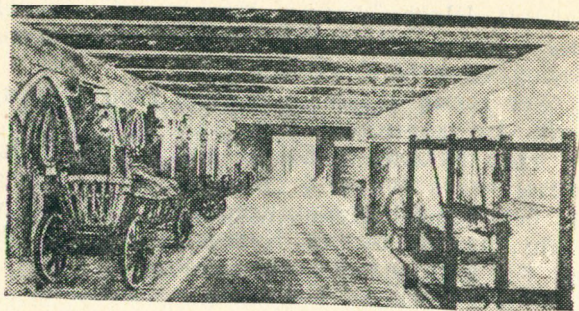
Усе гэтыя назвы — моўная творчасць на-
рода. Імі карысталіся не адно стагоддзе і
не адно пакаленне Багушэвічаў. Усе гэтыя
назвы часта гучалі ў іхняй гаворцы. Ведаў
іх, безумоўна, і наш пясняр. Яны будуць
жыць, пакуль будуць Кушляны, пакуль бу-
дзе ў іх жыць памяць пра паэта.

АБОРА

Пра яе мо і няварта было б тут згадаць.
Што возьмеш з аборы? Абора і ёсць абора. І
напраўду, якую яшчэ можа мець цікавасць
для наведвальнікаў Багушэвічавай сядзібы
будыніна, у якой колісь зімвала яго жывё-
ла?! І ўсё ж, як на гэта паглядзець...

Найперш, яна мураваная. Расказваюць,
калі Багушэвіч распачаў будаваць абору, то
нібы хацеў гэтым паказаць сваім суседзям,
сялянам, што неабавязкова на гаспадарчую
забудову пускаць лес, марнаваць дрэва. «Ша-
нуйце лес, — казаў ён. — Лясы сынам і ўну-
кам спатрэбяцца. А гаспадарчыя забудовы
можна рабіць з гліны, з сухога сучча і з ка-
мянёў, якіх у наваколлі Кушлянаў хоць за-
біся».

Такім парадкам, кушлянская мураваная
абора — гэта нібы жывы прыклад паэтавай
беражлівасці да прыроды. А яшчэ яна і свед-
ка майстэрства тутэйшых муляраў і каменя-
чосаў. Прыгледзьцеся да муроўкі: камяні і
каменьчыкі з няцёсу ўкладзены ў сцены ста-

*Музей народнага побыту ў мураванай абору.
Эскіз В. Слюнчанкі*

ранна, ствараюць адмысловы камянёвы карунак. Прыгожая і яго каляровая гама.

Між іншым, на Багушэвічавай сядзібе даўно ўжо ўсё ахінута таямніцамі і загадкамі. Мураваная абора — не выключэнне. Яна, як высветлілася, была для Багушэвічаў колісь неблагім патаемнікам. Расказваюць, што ў 1944 годзе, неўзабаве пасля вызвалення Кушлянаў ад нямецкай навалачы, да абору, надвечар, пад'ехалі дзе фурманкі. Спыніліся ля замураванага ўваходу. Хто і калі яго замураваў — кушлянцы не памятаюць. Дык вось, незнаёмы хуценька разабралі тую муроўку ў дзвярах, у пустцы між імі знайшлі шмат рознага добра. Пакуль людзі агледзеліся, яны пагрузілі тое добро на фурманкі і зніклі ў невядомым кірунку. Іх хацелі пераняць, але не ўдалося. Пасля гэтага незвычайнага здарэння ля абору валялася шмат розных параскіданых папераў, кніг, партрэтаў, альбомчыкаў. Кушлянскія дзеці, мала разумею-

чы, што гэта такое, гуляліся з імі, марнавалі, нішчылі. І ўсё ж колькі здымачкаў, знойдзеных ля абору, дайшло да нас.

Зараз Багушэвічаву мураваную абору чакае новае жыццё. У ёй, паводле праекта, распрацаванага ў Мінскім вытворчым аб'яднанні «Белрэстаўрацыя», размесціцца музей гаспадарчага і дарожнага рыштунку.

Тут будуць вазкі, сані, брычкі, кросны, рознае рымарскае начынне. Экспанаты гэтага музея дадуць уяўленне наведвальнікам пра жыццё і побыт засцянкавага і простага людз у паэтавым краі.

КУШЛЯНЫ ВАЧАМІ МАСТАКА

З дарэвалюцыйных часоў сядзіба Мацея Бурачка стала месцам паломніцтва. Асвечаная Багушэвічавым імем, яна прываблівала і прываблівае шматлікіх сімпатыкаў яго творчага і грамадзянскага подзвігу. Тут пабылі Эліза Ажэшка, Цётка, Янка Купала, Уладзіслава Францаўна Луцэвіч; яшчэ раней — у канцы мінулага стагоддзя — яе брат Вінцэнт, а таксама акцёр трупы Ігната Буйніцкага Зыгмунт Абрамовіч і шмат хто іншы.

У пазнейшыя часы Кушляны наведалі Максім Танк, Пятро Глебка, Алесь Махнач, Заір Азгур. Кожны па-свойму прычашчаўся да гэтай зямлі. Памяць пра Кушляны пакінуў і мастак Язэп Драздовіч. Ён наведаў гэты край, гэты кут у канцы лета 1929 года. Набліжаліся трыццатыя ўгодкі з дня смерці

вялікага песняра, і заходнебеларуская інтэлігенцыя думала, як найлепей ушанаваць яго памяць.

Гэты клопат турбаваў і самабытнага мастака Язэпа Драздовіча. Вобраз паэта быў надзвычай блізкі і дарагі яму. Ён рана пазнаёміўся з яго пранікнёнымі творамі. Асабліва моцна ў душу Драздовіча запалі Багушэвічавы прадмовы да зборнікаў «Дудка беларуская» і «Смык беларускі». Якімсь агнём палілі яго юначэе сэрца словы-заклікі шанаваць усё роднае, дарагое, блізкае і найдаражэйшае — родную мову. Гэты агонь вечнай любасці да песняра і прывёў яго, нястомнага падарожніка, у кушыянскі край.

Чалавек з мальбертам, з алоўкам, з пэндзлем у руках для Кушыянаў не быў дзівам. Ужо ў канцы мінулага стагоддзя гэты кут наведвалі віленскія мастакі. Яны пакінулі нам замалёўкі суседніх сяліб — Ясевічавага двара, Шафнагелевага маёнтка. Паэтава ж сядзіба на іх аркушы не патрапіла. У 1894—1896 гадах Багушэвіч яшчэ будаваўся, яго сядзіба была ў рыштаванні. Аднак і яна дачакалася свайго ўшанавальніка.

Язэп Драздовіч у 1929 годзе працаваў у Навагрудскай беларускай гімназіі, выкладаў там маляванне. З Навагрудка ён і прыван-драваў да Багушэвічавай сядзібы.

Дык вось якая яна песнярова зямля, калыска яго натхнення! Пагоркавая, зялёная, уся лад шатамі старасвецкіх дрэў! Старасветчынай тут дыхала яшчэ ў тую пару ўсё. Нізкія, з прыземістымі стрэхамі вялізныя аборы, свірны, пуні шырока і ўладарна, нібы бабы-векавухі, парассядаліся на сваіх ад-

вечных лапках. На кожным кроку абымшэ-ल्या каплічкі, крыжы, студні са скрыпучымі сохамі і стрэламі. Адзін толькі Багушэвічаў дамок глядзеў неяк прыветна і весела. Яго і пачаў маляваць Драздовіч. Ён дакладна, да драбніц, перадаў нам песнярова жытло. Дамок яшчэ пад гонтаю, з двума комінамі, але ўжо раскідана веранда — яна была колісь праз усю паўднёвую сцяну: няма перш за ўсё той просценькай, вясёлай балюстрады з няхітрым разным арнаментавым узорам, заста-ліся толькі слупкі, дый тыя, здаецца, не ўсе, ды стрэшка над імі.

З малюнка відаць, што сядзіба атулена плотам; мастак занатаваў далёкім планам абрысы каплічкі і любімай Багушэвічавай алеі-прывады. Кідаюцца ў вочы і дзве невялікія цёмныя, дужкамі, плямкі на страсе. Гэта дахавыя, ці інакш, слухавыя акенцы. Нішто, ні адна дэталё не засталася па-за ўвагаю мастака. Нават пянёк ад сонечнага гадзінніка не абмінуў.

Пра што ж думаў мастак, калі маляваў? Якія вобразы мроіліся яму?.. Дзённікі, нататкі той пары не ацалелі. Застаецца толькі праз развагі ды скупыя ўспаміны сучаснікаў аднаўляць яго задумы.

...Вось рука мастака акрэсліла два акенцы злева, затым сярэдняе, вялікае, венецыянскае. За першымі двума быў колісь гасцінны пакой — салон, тут паэт сустракаў гасцей.

За вялікім венецыянскім акном панавалі іншы настрой — засяроджанасць, удумлі-васць. Тут быў рабочы кабінет. Тут апрацоў-валіся вершы, пісаліся лісты сябрам, скла-

даўся слоўнік беларускай мовы. Праз гэтыя вокны паэт глядзеў у далёкі і блізкі свет.

Язэп Драздовіч не толькі маляваў, але і гутарыў з кушлянцамі, распытваў у іх усё пра песняра, запісваў пачутае ў нататнік.

Хто ж жыў у тую пару з Багушэвічавых сваякоў у Кушлянах? З кім з іх ён мог напаткацца? Хто мог выйсці з хаты, заўважыўшы перад сваім домам мастака?

Як сведчыць паэтава ўнучка Станіслава Тамашэўская, пасля першай імперыялістычнай вайны Багушэвічы ў Кушлянах былі наездамі, прыезджалі толькі на лета. Але ў 1929 годзе ўжо не было асабліва каму ездзіць. Хіба толькі Туня з сваім мужам Янам ды іх хворым сынам Франкаам ды Тамашовы дзеці. Самога Тамаша ўжо не было. Улетку гэтага ж года назаўсёды пакінула Багушэвічаў і белы свет Габрыеля Шклённік, паэтава жонка. Так што заставалася адна Туня. Гутарыў Язэп Драздовіч, безумоўна, і з іншымі кушлянцамі. Моцныя яшчэ былі Стась Альхімовіч, Пётра Каспяровіч, Сымон Клуйша, Вільгельм Невядомскі... Усе яны памяталі Ф. Багушэвіча, не раз сустракаліся з ім. Пасля Язэп Драздовіч пра сваю вандроўку на Кушляншчыну, пра свае ўражанні ад гутарак і сустрэч з кушлянцамі раскажа на жалобнай вечарыне сёмага снежня 1930 года ў зале віленскага касцёла святога Мікалая. Тут жа ён пакажа і свае замалёўкі з гэтай вандроўкі. І сярод іх славутую, з 1863 года, у гонар паўстання, каплічку на Багушэвічавай сядзібе, памятны камень-валун з вядомым надпісам лацінскімі літарамі: «Памяці Мацея Бурачка, 1900 г.» і сямейную магілу Багу-

шэвічаў на Жупранскіх парафіяльных могілках. Менавіта з гэтай замалёўкі мы маем уяўленне, як пачаткова выглядала Багушэвічава магілка. На ёй бачым высокі дубовы крыж з двума вялікімі на ім вянкамі. З ніжняга вянка звісае канец вытканай стужкі-пояса. Мусіць той, на якой былі выпісаны словы: «Змоўклі песні тыя, што іграў на дудцы», «Мацею Бурачку ад мужычкоў-беларусаў».

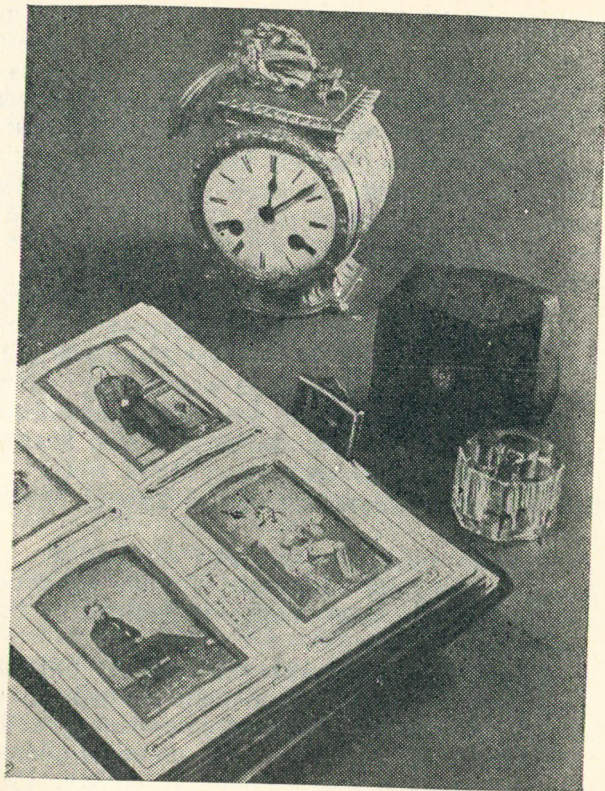
Ці былі яшчэ іншыя замалёўкі з Багушэвічавых мясцін у альбомах мастака — пра гэта мы не ведаем. Нават арыгіналы згаданных тут малюнкаў таксама пакуль не знойдзены. Мы карысталіся толькі рэпрадукцыямі з кніжкі «Францісь Багушэвіч. Яго жыццё і творчасць», што выйшла ў 1930 годзе ў Вільні да трыццатай гадавіны смерці песняра.

У 1930 годзе, у пачатку лістапада, у Вільні Драздовіч завяршае вялікі, на суровым палатне, алейны партрэт Францішка Багушэвіча.

Паэтава постаць заўсёды была блізкая Драздовічу. У сваёй творчасці ён ішоў тымі ж шляхамі, што і аўтар «Дудкі беларускай». У іх было шмат агульнага. А найперш абодва шчыра рупіліся дзеля роднага народу. Роднаму народу яны аддалі ўсё свой талент.

З БАГУШЭВІЧАВАГА ДОМУ

Амаль да апошняга часу па-за ўвагаю ўсіх заставаліся Багушэвічавы рэчы з яго хатняга побыту. Колькі іх, дзе яны, ці ацале-

*Рэчы з Багушэвічавага побыту.
Гадзіннік, прэс-камень, чарніліца, сямейны альбом*

лі наогул? Ніхто іх, як след, не сістэматызаваў, не вывучаў. Але вось пачалі думаць пра стварэнне ў Кушлянах мемарыяльнага музея. Пачалі шукаць, дзе што ёсць. Прыгадалі — у Дзяржаўным музеі БССР захоўваецца сямейны альбом Ф. Багушэвіча, а таксама шматгранны з чорнага базальту са светлым прожылкам настольны прэс-камень. Зверху на камені, на вузенькай шліфаванай палосцы значацца ініцыялы Ф. Багушэвіча лацінскімі літарамі і дата «XII 1896». Гэтым каменем Францішак Багушэвіч прыціскаў паперы, калі працаваў на вольным паветры. У гэтым жа музеі з настольных Багушэвічавых рэчаў захоўваецца і невысокая, з празрыстага шкла, гранёная чарніліца. Побач з чарніліцай і настольны, у пазалоце, гадзіннік. Кажуць, некалі на ім была фігурка французскага паэта Беранжэ. Думаецца, Багушэвіч не выпадкова набыў гадзіннік з постаццю славутага французца. Мабыць, яму імпанавала творчасць гэтага паэта. Ад колішняй кампазіцыі з фігуркай Беранжэ на гадзінніку засталася толькі гусінае пёрка. Стрэлкі на гэтым гадзінніку паказваюць дзесяць хвілін па першай.

Ацалела яшчэ і ваза з беллага, з ружовым адценнем мармуру, з накрыўкаю, ды драўляная попельніца з якогасці лёгкага дрэва — пэўна, з ліпы. Апошнія дзве рэчы — ваза і попельніца — знайшлі сабе прытулак пад страхом Ашмянскага краязнаўчага музея. Попельніца па баках аздоблена ўзорамі — дэкаратыўнымі галінкамі, кветачкамі і мае надпіс лацінкаю: «Друскенікі».

У Ашмянскім музеі ёсць таксама два мяккія нізкія фатэлі, абцягнутыя ўзорыстай, ця-

пер ужо пабляклай, тканінай. Фатэлі з рухомымі мядзянымі колцамі на фігурных ножках. Тут жа высокі, амаль на чалавечы рост, дэкаратыўны круглы куткавы столік-кансолька пад звіслыя кветкі з адной палічкай і выцягнутымі ўнізе ножкамі. Мае цікавасць і люстэрка з якогасьці парфумнага трумо ці салоннай туалеткі. Люстэрка даволі прыгожа аздоблена разной чорнай аправай, па баках дзве, нібы свечачкі, разныя фігурныя стоечкі. У ашмянскім музеі захоўваецца і яшчэ адзін гадзіннік. Ён мае зверху ручку для пераносу яго з месца на месца, з пакой ў пакой. Магчыма, гэта быў якісь дарожны гадзіннік. Цыферблат на ім таксама з рымскімі лічбамі.

Як бачым, тое-сёе з пабытовых памятак на Ф. Багушэвічу ўсё ж ацалела.

У Дзяржаўным музеі БССР экспануецца і Багушэвічава строгае, аздобленае рознымі ўзорамі і дэкаратыўным накладным картушам крэсла з плеценай спінкай і сядзеннем. Гэтае крэсла, мабыць, з паэтавага кабінета. Крэсла з плеценай спінкай і сядзеннем ёсць і ў Ашмянскім музеі. Праўда, яно трохі інакш сканструявана. Да 1944 года ў Кушлянах бачылі і іншыя рэчы з Багушэвічава дому. Напрыклад, драўляны ложкак. Жыхар Кушлянаў Піменаў апісаў нам яго так: «Быў ён з дубу. Цяпер такіх ложкаў не відаць. Выпуклыя, круглыя ножкі, са спінкамі і сценкай. На спінках на сярэдзіне разны ўзор, а ў ім вочка з белага каменю. Матрац-сяннік трымаўся на зашчапках, шленгах з засечкамі. На прэдняй біле таксама пасярэдзіне быў узор з белым вочкам».

Купіў Піменаў гэты ложкак у Мальвіны

Трусевічыхі. А Трусевічысе гэты ложкак далі Багушэвічавы ўнучкі, бо яна глядзела іхняга хворага і бездапаможнага стрыечнага брата Франака, Багушэвічавага ўнука.

З іншых Багушэвічавых рэчаў кушлянцы называюць яшчэ адзін драўляны ложкак, жоўтую шафку з трыма форткамі, крэданс — для посуду. Частка рэчаў — шафа і чорнае трумо — былі забраны ў вёску Асіпаны ў хату-чытальню. Але там надарыўся пажар.

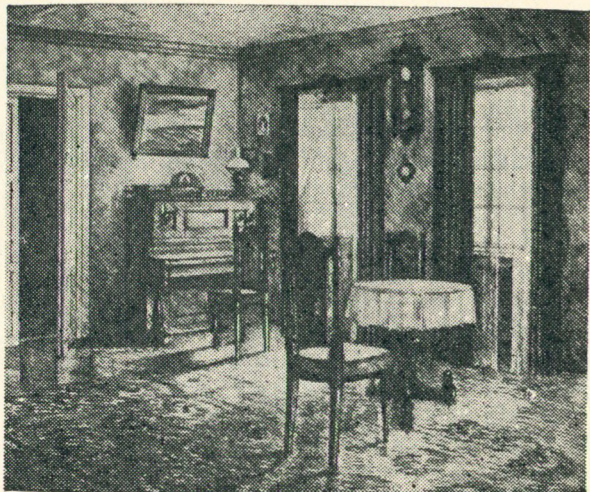
Некаторыя рэчы з Багушэвічавага дому былі ў колішняга старшыні сельсавета Яхімовіча, але гэты старшыня даўно з'ехаў з Беларусі і дзе што ён дзеў, невядома.

У Марыі Дудэк ёсць срэбраныя лыжкі. Маці яе, Мальвіна Трусевіч, пра гэта мы ўжо згадвалі, даглядала Францішкавага ўнука, і пэўна, што гэтыя лыжкі ёй дасталіся ад Багушэвічаў.

Звесткі пра тое, якая была мэбля ў паэтавай хаце, даносяць да нас і старыя здымкі.

На адным з іх мы бачым самога песняра. Ён сядзіць на мяккай, даволі шыкоўнай, з хвалістай, на тры перакаты, спінкай канапе. Гэтую ж канапу мы бачым і на здымку пазнейшай пары. На ёй ужо Багушэвічава жонка з нявесткаю. За канапай вазоны з экзатычнымі пальмамі.

Пэўнае ўяўленне, як быў умэбляваны адзін кут з пакаяў Багушэвічавага дома, дае нам і здымак паэтавага сына Тамаша. Тамаш разам з якойсьці асобаю сядзіць на фоне лёгкай шафкі. На шафцы мы бачым абрысы шкатулкі і згаданы тут гадзіннік з фігуркаю Беранжэ. Фігурка, між іншым, яшчэ цэлая, непасаваная. І яшчэ дзве рэчы, вартыя на-

Гасцёўня. Эскіз В. Слюнчанкі

шай увагі, — мяккі, з аднаго, відаць, з канапаю гарнітура, фатэль на разных ножках і лямпа-свяцільня на выгнутай, як шыйка ў лебедзя, дужцы. Лямпа гэтая пры самых дзвярах.

Усе кушлянцы памятаюць, што ў Багушэвічавым доме было піяніна фірмы «Мюльбах». Стаяла яно ў гасцёўні (салоне). Згадваюць і пра булькотны самавар, і Францішкаву стрэльбу — вісела за шафай з кнігамі, з ёй Багушэвіч хадзіў на паўстанне. Памятаюць і пра грамафон, і пра куфар, у якім ляжаў Францішкаў паўстанцкі мундзір.

Каштоўныя звесткі Станіслава Тамашэўскай. Яна прыгадвала, што ў гасцёўні між

вокнамі, што выходзілі на веранду, стаяў столік з чырвонага дрэва. У куце — круглая, з чырвонай бляхі грубка. Каля яе — шафа з кнігамі. Над фартэпіяна віселі партрэты Ф. Багушэвіча і яго жонкі, намалёваныя мастаком Андрэёлі. Гэта згадкі пра рэчы толькі аднаго пакоя — салона. Станіслава Тамашэўская ўспамінала і пра некаторыя іншыя. Прынамсі, пра кухню сказала: там была сялянская цагляная печ, драўляная лесвіца, што вяла на паддашак. На паддашку ляжалі кнігі. Сярод іх былі і беларускія.

У памяці Станіславы Тамашэўскай срэбраны паэтаў кішанёвы гадзіннік з анёльчыкамі, які адмерваў гадзіны ўдарамі малаточка ў мініяцюрныя званочкі.

Не ўсе, на жаль, згаданыя тут рэчы ацалелі. Але тыя, што захаваліся, не могуць не ўразіць нас: гэтулькі мінула часу, гэтулькі падзей адшугала над Кушлянскім краем, гэтулькі пажараў пранеслася над нашай зямлёй, а людзі ўсё ж такі збераглі нямала памятак па Багушэвічу. Гэтыя рэчы дапамагаюць уявіць побыт, у якім жыў паэт, зразумець яго час, эпоху, нават яго настрой, густ, душу.

КУШЛЯНСКІЯ ДАРОГІ

Звычайна, у такіх невялікіх паселішчах, як Кушляны, дарог няшмат: адна, што прыводзіць у вёску; другая — што выводзіць з яе. Ну яшчэ можа быць якая-небудзь на агароды ці лес. Большой патрэбы ў невялікага паселішча няма. Іншая рэч — Кушляны. Тут

цэлая сістэма дарог. Яна склалася яшчэ з тых часоў, калі на невялікіх грудках ціснулася некалькі панскіх маёнткаў, фальваркаў, аколіц, засценкаў, і кожны гаспадар меў, апрача агульных, свае дарогі, свае прысады. І кожная з дарог мае сваю гісторыю, сваю назву. Найбольш біты праз Кушляны шлях — дарога з Солаў у Куцавічы. Яе да сёння тут зрэдку называюць гміннай, як называлі пры Польшчы. Пачынаецца яна ў Солах, перасякае ў Асіпанах стары Віленскі тракт і працуе праз Гаўдзевічы лукаткамі, выгінамі, з пагорка на пагорак аж да Кушлянаў Першых. Тут паварочвае паўз колішнюю сядзібу Сулістроўскіх. З кіламетр яна цягнецца ўздоўж старасвецкіх прысадаў, затым уліваецца ў абсады дарожных хмызоў, вербалозаў, альхоўніку. Цяпер гэтых абсадаў няма. У сямідзесятых гады дарогу расшырылі, падсыпалі — стала жвіроўка. Ля могілак яе павярнулі ўлева, бліжэй да поплава. Старая ж дарога праз пагорак пабегла да пагосту. Так што той, хто захоча прайсці далей тым шляхам, па якім хадзіў і ездзіў Францішак Багушэвіч, хай кіруецца на пагорак. Ну, а там ужо ўбачацца Кушляны. Праўда, да Багушэвічавай сядзібы ад могілак будзе яшчэ з вярсту. На гэтым шляху нас чакае стрэча з сядзібай колішняга Багушэвічавага суседа Ясевіча. Каля яе і захавалася метраў сто ці болей старых прыдарожных ліпавых абсадаў. Гэты прамежак шляху дужа вабны. Ён нібы вяртае нас на нейкае імгненне ў іншую стыхію думак, пачуццяў, уяўленняў. Далей Сольска-Куцавіцкая дарога ціснецца паўз прысады Маркоўскага, Багушэвічаву сядзібу, яго каплічку,

браму, мінае адрыну і праз лагчынку нырае ў дубова-глогавую, з галыбеню, прысаду. Праз гэтай прысады мы ўжо згадвалі ў замаляўцы «Багушэвічавы дубы».

За вабу і прыгажосць прысадаў на Сольска-Куцавіцкім шляху прамежак ад Асіпанаў да Дубелішак кушлянцы з любасцю называюць Белай Дарогай. Згадзіцеся, вельмі рэдкая і рамантычная назва. Пэўна, яна цалкам колісь адпавядала свайму вызначэнню. Гэта, кажуць, была не дарога, а песня.

Важнае значэнне мела для Кушлянаў у Багушэвічаву пару і тая дарога, што яднала іх са Смаргонню. Дарога гэтая ішла праз Стымонь і Студзянец, Бялкоўшчыну і Асінаўку, праз лагчыны і пагоркі, між вясёлых гаёў і лугоў, праз вірлівыя ручайкі Акену і Гервятку — і таксама была вельмі вабная. Называлася яна Доўгая Дарога. Гэтую дарогу Францішак спазнаў з маленства. Бацька расказваў яму самыя неверагодныя гісторыі, якія надараліся тут з людзьмі. То каня нешта спудзіць, то нейкае невядомае ачмурэнне на падарожнага нойдзе, што ён і сам не ведае, што робіць, куды ідзе ці едзе. Бацькавы апавяданні моцна ўражвалі Францішка. Шмат якія з гэтых дарожных апавяданняў пасля адгукнуцца ў яго творах.

І яшчэ адна дарога была надзвычай важная для Кушлянаў. Гэта стары Жупранскі шлях. Па ім Багушэвічам даводзілася хадзіць і ездзіць часцей, чым па якіх іншых. Не было такога тыдня, каб хто-небудзь з Багушэвічаў не наведаў мястэчка. Гэтай жа дарогай ездзілі і на чыгуначную станцыю. У Жупраны кушлянцы бегалі за трыццаць — трыццаць

Вадацеч

пяць хвілін. Гэта была самая кароткая дарога. Большая яе частка ішла глухім лесам, які называўся Залеглы. З гэтага і дарогу называюць часам Залеглай... Шмат у Кушлянах і іншых дарог — на Лысую Гару, на Дубелішкі, на Ройстры, на Яляшкі і Лапішкі, на Вадацеч і Паройсці, на Трыколі і Рудалі... Па ўсіх іх хадзіў і ездзіў наш пясняр. Усе яны вядуць у Кушляны і з Кушлянаў. Праз усе іх Багушэвічы трымалі сувязь з блізкім і больш далёкім светам. Менавіта праз гэтыя дарогі па іх яны траплялі не толькі да Ашмянаў і Вільні, але да Гародні, Варшавы, Берліна, Коўны, Чарнігава, Нежына і шмат якіх іншых гарадоў і мястэчак. Гэтымі ж дарогамі Багушэвічы вярталіся і ў Кушляны,

і яны ім пасля расстання здаваліся самымі мілыя, самыя родныя, даражэйшыя за ўсе дарогі свету.

ТРАХІМЫ

Праўду кажа прымаўка: хто шукае, той знаходзіць. Мне здавалася, што я ўжо няблага ведаю Кушляны, ведаю кожную паэтаву сцяжынку, кожны лапёк, дзе ступала яго нага. Але вось надарылася пазнаёміцца з нашчадкамі колішніх Багушэвічавых суседзяў Марыяй і Юзафам Каспяровічамі, і яны адкрылі мне яшчэ адзін у Кушлянах кут — Трахімы, невялікае, хат на пяць, селішча паблізу паэтавай сядзібы. Калісьці ў гэтых Трахімах жылі Марысіны і Юзуфавы дзяды — Юзук і Каруся Каспяровічы. І вось высвятляецца, што Францішак Багушэвіч сябраваў з Каспяровічамі, часта заходзіў да іх. Бывала, зойдзе ў хату, сядзе на зэдаль, нагу за нагу закіне і пачынаецца між ім і Юзуком доўгая, разважная гутарка. А Юзук, трэба сказаць, быў добры апавядальнік. Як зачне што-кольвек апавядаць, дык словамі карункі вяжа. Слова за слова ў яго чапляецца. Мог з гадзіну пра самую нязначнасць гаварыць. Іншы тое самае адным словам, адным сказам перадаў бы, а ён цэлы малюнак намярэжыць. Багушэвіча ў Юзуковых апавяданнях вабіў лад мовы, думак і разваг. Знешне гэта было нешта такое гуліваквяцістае, што пераказаць можна, а перадаць немагчыма, а калі і перададзі, то ад гэтага застануцца адны бляклія выжымкі, якія

ўжо не хвалюць ні душу, ні сэрца. Тады Багушэвіч пачаў неўпрыкмет запісваць цэлыя кавалкі сваіх дыялогаў з Юзуком. Запісваў і смакаваў. Ото ж гэта мова, ото ж гэта гаворка! Больш нічога ад Каспяровічаў Багушэвічу не трэба было, абы паслухаць іх. Праўда, гэтыя сціплыя Багушэвічавы жаданні выклікалі незадавальненне ў Юзуковай жонкі. Звычайна, калі прыходзіў Багушэвіч, яна пачынала нервавацца: «От зараз пан заладзіць на цэлы дзень... Тут самая праца, спраў не абабрацца. У полі ўсё гарыць... Сена ў чубы нязвязанае, а яны языкамі пра нешта менцяць. Ды яшчэ пра адно і тое самае ды па сто разоў. Толькі пан часу займае». Багушэвіч заўважаў гэтую Карусіну незадаволенасць і звычайна казаў: «Ты, Каруліна, не злуйся. Скажы толькі, колькі будзе каштаваць наша гаворка, і я людзей прышлю, і яны ўсё нагоняць, адробяць»,—і працягваў далей сваю няспешную гамонку з ахвотным на слова, на размову Юзуком.

Улетку яны любілі калі-нікалі пасядзець у халадку, на вольным паветры, пад старой разгалістай, на чатыры верхавіны ліпай. Гаварылі пра рознае. Пра камяні, напрыклад, пра пчолы, пра тое жыццё, якое іх чакае. Марыя і Юзаф памятаюць іх дыялогі — вядома, з расказаў сваіх бацькоў. Нібыта Багушэвіч казаў Юзуку:

— От, Юзук, прыйдзе такі час, такая пара, што лес мой будзе не мой. І твой лес будзе не твой. Усё гэта будзе ўсіхняе. І камяні ўсё з поля звязуць у крушні. Камень будзе такі дарагі, такі каштоўны, што ты пра гэта мо і не здагадваешся. Машыны яго пазвозяць. Мы

гэтага мо і не прычакаем, а дзеці нашы, унукі прычакаюць...

У Юзука з Карусяй было трое дзяцей. Багушэвіч і з дзецьмі не мінаў нагоды пагаварыць. Асабліва яго прываблівала старэйшая — Гэля. Яна вельмі была жвавая, дасціпная.

Аднаго разу Багушэвіч прыйшоў да Каспяровічаў з сваёй кніжкаю, пачытаў Гэлі колькі сваіх вершаў, а тая і пытаецца:

— А скажыце, а хто гэтак хораша пананісваў?

Багушэвіч хітра прыжмурыў вока і адказаў:

— А вось акурат такі чалавек, як ты, Гэля! Вось вучыся... Вывучышся — і ты мо яшчэ і лепшыя вершы напішаш...

Тады ж Багушэвіч падараваў Гэлі сваю кніжку «Дудка беларуская».

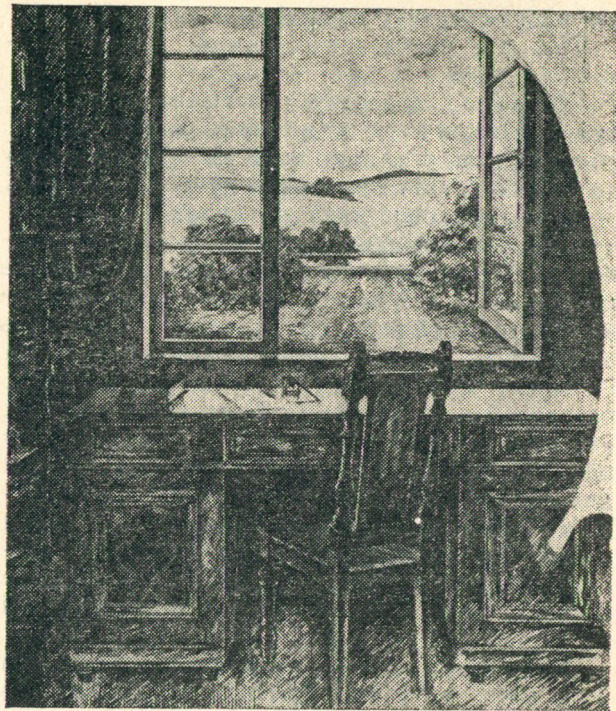
...Шмат мінула часу з той пары. Змянілася не адно пакаленне кушлянцаў. Але ў людской памяці і сёння жывуць усе лепшыя праявы паэтавай душы, сярод іх і тыя, якія меў наш пясняр з Каспяровічамі. Ацалела на старой Каспяровічавай сядзібе ў Трахімах і тая ліпа, пад якой Багушэвіч гутарыў з Юзуком, чытаў яму свае беларускія вершы. Праўда, бураю яе крыху разадрала, але свае красы і велічы яна з гэтага не вельмі страціла. Старая разлапістая ліпа па-ранейшаму апавядае чуйным сэрцам пра тыя мудрыя гамонкі, якія колісь вялі між сабою гаспадарлівы Юзук і яго дасціпны сусед і слынным паэт Францішак Багушэвіч. Між іншым, пад шатамі старой трахімоўскай ліпы Багушэвіч запісаў не адно народнае апавяданне, не адну песню, не адно

паданне. Многія з іх патрапілі ў ягоныя кніжкі. Сярод іх і два народныя абразкі — «Сведка» і «Палясоўшчыкі». У іх мы лёгка пазнаём Юзука і Карусю Каспярловічаў, колішніх Багушэвічавых суседзяў з Трахімоў. Хто пажадае спазнаць іх бліжэй, пачуць іхнія жывыя галасы, раім перачытаць згаданыя абразкі — тады вам вельмі лёгка і цікава будзе вандраваць па Трахімах, яны не будуць для вас маўклівыя.

ТРЫКОЛІ

Калі давядзецца вам у задуменні хадзіць па Багушэвічавай хаце, аглядаць яе пакоі, не прамініце нагоды падысці да вялікага венецыянскага акна. Зірніце ў яго — і вам міжволі ўбачацца ўдалечыні за Ваўкеламі, сярод старасвецкіх дрэў абрысы акуратненькага, на пагорках селішча. Гэта Трыколі, былая шляхецкая акаліца. У гэтых Трыколях за Багушэвічавым часам жыў вельмі кемны і паважаны чалавек — Сымон Клуйша. Ва ўсёй кушлянскай акрузе без яго не абыходзілася ні адна больш-менш важная падзея. Ці памёр хто, ці нарадзіўся, ці вяселле якое — усе па Клуйшу пасылаюць. Усе ідуць да яго, усе завуць яго, усе просяць: «Пане Клуйша, дапамажы!», «Пане Клуйша, парай»... І ён ахвотна раіў, кіраваў. Усюды, куды клікалі, ішоў. У такія дні толькі і быў чуваць спаважны Клуйшаў голас: «Каліце гэтага парсючка! Гэтага бычка рэжце! А гэты хай сабе яшчэ гадуецца!»

Умеў ён кіраваць, умеў і ўсё абрабляць.

*Пазтаў рабочы куток з відам на Трыколі.
Эскіз В. Слюнчанкі*

Меў залатыя рукі. Бывала, за што ні возьмецца — кабанчыка абсмаліць ці сані зрабіць — дык так абробіць, што аж залюбуешся, аж загледзішся, ды яшчэ языком пацмокаеш. Рабіў ён усё акуратна, і сам вельмі ахайны і ўдалы быў чалавек. Не любіў нядбаліцаў і няўдаліцаў. Ладзіў ён і з Багушэ-

вічамі, па-суседску не адзін раз заходзіў да іх.

Пра яго расказваюць такую, даволі цікавую гісторыю...

Нібыта аднаго разу Багушэвічы садзілі бульбу. Поле было камяністае, а тут яшчэ і сохі не ідуць у зямлю, хоць ты плач: скачуць па камянях, скрыгочуць, аж душу задзіраюць. Дык аратыя свой гнеў на валах выліваюць: тузаюць іх, крычаць, дубцамі ды пугамі сцёбаюць. Кажуць, Клуйша доўга глядзеў на гэтае пакутніцтва, усё чакаў, што аратыя спахопацца, дадуць якой рады сваім сохам. А тыя хоць сабе што — самі мучацца, потам абліваюцца і жывёлу мучаць. Тады Клуйша не стрываў, раззлаваўся, а быў ён да ўсяго яшчэ рашучы, настойлівы чалавек, папраганняў парабкаў з поля, а іхнія сохі паламаў аб крушні. А сам дахаты пайшоў. Парабкі пабеглі, паскардзіліся Багушэвічу. Багушэвіч вельмі здзівіўся гэтаму Клуйшаваму ўчынку. Вырасьціў высветліць, што ж такое сталася з Клуйшам. Не будзе ж такі чалавек без дай прычыны сохі ламаць.

Багушэвіч так-сяк па кладках прабраўся праз Ваўкелы ў тыя Трыколі, а там Клуйша ўжо па двары ходзіць. Ходзіць спакойна, спаважна, нібыта нічога і не здарылася, нібыта нічога і не было.

Багушэвіч да яго:

— Што гэта ты, Сымоне, такое павырабляў?

А той адказвае:

— То пане Багушэвіч, навошта вашы людзі быдла мучаць? Сохі іхнія нікуды нявартыя. Трэба такія сохі мець, каб не было чуваць, як яны ў баразну ідуць. Вось бярыце,

пане ласкавы, мае, новыя, і садзіце сабе далей бульбу...

Гэтую гісторыю з сохамі мы пачулі ад сына Клуйшы — Уладзіслава. У маленстве чуў шмат сказаў пра паэта ад старэйшых людзей. Нарадзіўся ён у самым канцы мінулага стагоддзя, у 1899 годзе.

Сёння ў Трыколях ніхто не жыве. Але маляўнічыя трыколеўскія краявіды па-ранейшаму вабяць людское вока. Трыколі для Францішка Багушэвіча былі такія ж блізкія і дарагія, як і Кушляны. Іх аблічча, іх малюнак паэт насіў у сваім сэрцы ўсюды, дзе б ён ні быў, дзе б ні жыў.

ТУТ ДАГАРЭЛА ЖЫЦЦЁ...

Мы расказалі, паважаны чытач, толькі пра адзін пакой Багушэвічавай хаты. А іх жа, нагадаем, было ўсіх шэсць. І кожны можа нешта расказаць нам пра песняра. Давайце на хвілінку зойдзем яшчэ ў спальню. У ёй прайшлі апошнія дні і месяцы нялёгкага паэтавага жыцця.

Што мы ведаем пра гэтыя дні? Колішняя Багушэвічава пакаёўка Аміля Цюлькевіч — яна між іншым глядзела паэта да самай смерці — раскавала:

— Прынясу яму есці. А ён трошкі з'есць і аддае: «Я хворы, мне ўсё баліць...».

Так, у пакутах, і праходзіў апошні год жыцця — 1900-ы. Паэт хварэў на нyrкі. Найчасцей ён каратаў час у ложку. Адзінае, што яшчэ калі-нікалі цепліла яго вока, наводзіла на пэўны філасофскі роздум, дык гэта

зыркiя сполахi агню ў грубцы. У такiя хвiлi-
ны вусны шапталi:

Дагарае рэшта вещь
У пячурцы ў хаце.
I гаворыць нешта ў сэрцы:
Так i з табой, браце...

Зрэдку паэта выносілі на веранду, садзілі
ў фатэль ля вазонаў, абкрывалі ногі якой коў-
драй, i ён цешыўся сваім садам, Ваўкеламi,
перад вачыма яго былі i Трыколі.

Але такiя дні надараліся рэдка. Найчасцей
жа ён ляжаў. Ацалеў малюнак з выяваў
Ф. Багушэвіча на перадсмяротным ложку. На
ім мы бачым збалелага, бездапаможнага пес-
няра. У яго ўзгалоўі высокая гара падушак...
Коўдра ссунута з грудзей... Правая схуднелая
рука ляжыць на левай, выцягнутай уздоўж
цела. Твар павернуты да святла. Вочы праг-
нуць ухапіць апошнія праявы жыцця. А душа
яшчэ тоіць надзеі на цуд. Ды цудаў не бы-
вае.

Гэтую замалёўку зрабіў паэтаў сын Тамаш
15(28) красавіка 1900 года, у дзень смерці
песняра.

ЖЫВУЦЬ КУШЛЯНЫ!

За Багушэвічавым часам назваю Кушляны
аб'ядноўвалася некалькі фальваркаў i адзін
засценак. Але жыццё на месцы не стаіць. Кож-
ны дзень тут нешта мянялася i мяняецца.
Якiя ж Кушляны сёння?

Зараз гэта — самая звычайная, на пят-
наццаць двароў, невялікая беларуская вёска,
палявая брыгада калгаса «Пяцьдзсят гадоў

СССР». Да нядаўняга часу тут была калгас-
ная ферма. Яна месцілася ў мураванай Ба-
гушэвічавай аборы. Догляд жывёлы на гэтай
ферме быў асноўны занятак Багушэвічавых
землякоў.

Першы калгас у Кушлянах арганізаваўся
ў 1948 годзе i насіў ён тады імя Жданава.
Калгасная кантора месцілася ў доме коліш-
няга Багушэвічавога суседа Маркоўскага. У
Багушэвічавай хаце ў гэтую пару жылі былыя
арандатары яго сядзібы — Жаброўскія,
Петрашэўскія... Усяго шэсць сем'яў, шэсць
гаспадарак знайшлі прытулак пад страхой
паэтавай хаты.

У пяцідзесятых гады шмат хто з карэнных
кушлянцаў пераехаў у Польшчу. У Польскую
Народную Рэспубліку пераехалі i колішнія
Багушэвічавы суседзі: васьмідзесяцігадовы
Станіслаў Альхімовіч, такога ж веку Зося
Ясевіч, iхнія дзеці, сваякі. Але, як кажуць,
свята месца пустое не бывае. Адразу ж пасля
вызвалення Смаргоншчыны ад гітлераўскай
навалачы ў Кушляны прыехалі жыць Гары-
ніны, Піменавы. Прыехалі з Калініншчыны,
Смаленшчыны. Пачулі, ці хто падказаў, што
на Беларусі вызваляюцца колішнія панскія
фальваркі — i прыехалі. Напачатку жылі ў
доме Шафнагелькі (Зосі Ясевіч), а затым раз-
будаваліся, разам з іншымі перасяленцамі
заснавалі новую ў Кушлянах вуліцу. Перася-
ленцы з Расіі даволі хутка абжыліся, засвоі-
лі тутэйшыя звычаі, мову, увабралі ў сябе
рожныя апавяданні пра Ф. Багушэвіча, падан-
ні i легенды гэтага краю. Ім у памяці i даў-
нейшыя кушлянскія краявіды.

Гэта ўсё вельмі важна, бо за апошнія гады

гістарычныя краявіды Кушляншчыны надзвычай змяніліся. Зніклі некаторыя старыя дарогі. У 1987 годзе асушылі апошні лапик Ваўкелаў, выкарчавалі астатні дуб, паўз Ваўкелы ўскрай поплава праклалі дарогу-жвіроўку, засыпалі студню паблізу сажалкі. Пазнікала з Кушлянаў старасвецкая гаспадарчая забудова: пуні, адрыны, свірны, старыя каплічкі, крыжы. А пасля Вялікай Айчыннай вайны Кушляны заставаліся яшчэ амаль такія, якія былі за Багушэвічавым часам, некранутыя. Першапачатковае іх аблічча паціху пачало разбурацца ў сярэдзіне пяцідзесятых гадоў, калі з Кушлянаў пачалі вывозіць пакінутыя гаспадарамі дамы. Так, дыхтоўны Альхімовічаў дом, які стаяў побач з Багушэвічавым, перавезлі ў вёску Куляшы пад школу; Ясевічаў — за рэчку пад Солю; Мніховічаў — Багушэвічавага зяця — у Жодзішкі, на патрэбу МТС. Была пагроза і Багушэвічавай хаце. Яе хацелі таксама прадаць на знос. Знайшоўся ўжо і купец. Ды толькі не па кішэні аказалася яму Багушэвічава будыніна. А пасля нехта спахапіўся: «Што ж гэта мы робім, браткі?! Чый жа гэта дом? На што замахнуліся?! Адумайцеся!»

У 1951 годзе вырашылі дагледзець паэтаву хату, зрабілі першы рамонт, гонтавую страху замянілі на ліставую, бляшаную. Аднавілі веранду. Праўда, не зусім адпаведную той, якая тут была даўней, але ў агуле вельмі падобную. Тады ж у паэтакім доме адчынілі бібліятэку. З гэтага ж году ў Багушэвічаву хату пераехаў жыць Міхал Ляпеха, які вось ужо амаль сорок гадоў, без стомы, а дзядзьку ж Міхалу пад дзевяноста, рупіцца на паэ-

*Першы ахоўнік Багушэвічавай сядзібы
Міхал Ляпеха (злева)
з стрыечным унукам паэта Янкам Тарчэўскім*

тавай сядзібе, даглядае яе, каб нам, нашчадкам вялікага песняра, было дзе адчуць яго эпоху.

ПАКЛОН ПЕСНЯРУ

Шмат каго прывеціў дзядзька Міхал у Багушэвічавай хаце за гады сваёй працы. У 1972 годзе Кушляны наведала Станіслава Тамашэўская. У 1983 годзе тут адбылося першае вялікае літаратурнае свята, наладжанае Смаргонскім райкомам партыі разам з мала-

дзечанскай інтэлігенцыяй. Да іх далучыліся гродзенцы, мінчукі, ашмянцы. На жаль, гэтае свята пакуль не стала яшчэ традыцыяй. Тым не менш, Кушляны нам усім дарагія, гэтак жа, як і Вязынка, і Мікалаеўшчына, Смольня, таму і не дзіва, што ў гэты кут ідуць і едуць з далёкіх і блізкіх краёў — сталыя і юныя, вучоныя і дзяржаўныя дзеячы, журналісты і пісьменнікі, аратыя і сейбіты, настаўнікі і мастакі. Усім ім хочацца пабыць на той зямлі, адкуль у гады беспрасветнай цемры і рэакцыі раздаўся мужны голас заступніцтва за Беларусь і беларусаў, за абяздоленага селяніна, за пагарджаную яго спрадвечную бацькоўскую мову. Пра гэта — шматлікія водгукі.

Мы ўсе выйшлі з Багушэвіча, ён быў адзін з першых, хто думаў аб народзе.

АДАМ МАЛЬДЗІС

* * *

Я нарадзіўся ў Кушлянах, поблізу фальварка, дзе жыў і пісаў свае бессмяротныя вершы Ф. Багушэвіч. Шмат чуў пра яго жыццё ад свайго дзеда, бацькі, цёткі, а таксама ад дачкі Ф. Багушэвіча Туні Мніховіч, якая вучыла мяне французскай мове. Шмат Багушэвічавых вершаў ведаю напамяць і сёння.

За яго змаганне, за паляпшэнне долі селяніна, занябанага на Беларусі, няхай яму будзе вечная слава!

ЮЗАФ КАСПЯРОВІЧ,
Зялёна Гура (ПНР)

* * *

Нізкі паклон зямлі Багушэвіча і гэтаму старому дому, які да гэтага часу свеціць святлом мудрай паэзіі вялікага песняра.

Т. КАРОТКАЯ
Н. ГАРЭЛКІНА
В. КАРЫЦІЧ
(г. Мінск)

* * *

Даражэнькі Мацею Бурачок, незабыўны наш Францішак Казіміравіч!

Жывуць беларусы, мову сваю сцерагуць, памятаючы наказ Ваш: «Сцеражыце мовы сваёй, каб не ўмёрлі».

Няўміручыя мы — Вашай спадчынай...

Благаславёны будзь святы куток Зямлі Беларускай!

А. КАУКО,
Масква

* * *

Сённяшні дзень застаўся ў маёй памяці на ўсё жыццё. Збылася мая даўняя мара: я пабываў у доме Францішка Багушэвіча, твора якога добра знаёмыя мне з дзяцінства. Многія яго творы ведаю напамяць. Нам, яго землякам, дорага ўсё, што звязана з яго жыццём і творчасцю.

С. МІХНА, доктар,
Літоўская ССР

* * *

Нацыянальная святыня — куток зямлі Беларускай — Кушляны — павінны стаць гонарам для кожнага беларуса, кожнага гасця, які да нас завітае.

Хлеб-соль вам, Кушляны!

ЯНКА КАНЬІШКА,
г. Мінск

* * *

Няўмольны час многае змяніў тут, многае разбурыў, а многае і зусім схаваў ад нас. Але людзі захавалі шмат чаго...

Спадзяемся дажыць да тых шчаслівых гадоў, калі можна будзе наведаць багаты, сапраўдны музей Ф. Багушэвіча на яго ўзнаўленай сядзібе. Ён заслужыў гэтага, наш мужыцкі адвакат.

Е. МАЦЮШ, настаўніца,
г. Мінск

Пры жыцці Багушэвіч хацеў ад нашчадкаў няшмат. Усяго толькі пачуць «дзякуй» ад тых, хто спадабае яго вершыкі. Але час і гісторыя паказалі, што паэтычны і грамадзянскі подзвіг, здзейснены Багушэвічам, значна больш велічны, чым уяўляў яго сам паэт. Таму гэтак рупяцца нашчадкі, каб памяць пра вялікага песняра беларускага народа была вечная.

З МЕСТ

Слоўка пра хату	5
Парк	7
Багушэвічавы дубы	11
Ваўкелы	14
Сажалка	20
Лабок	21
Каплічка	22
Сонечны гадзіннік	25
Каштанавая прысада	26
Лысая Гара	27
Камень памяці	29
Дубелішкі, Лапішкі...	32
Абора	33
Кушляны вачамі мастака	35
З Багушэвічавага дому	39
Кушлянскія дарогі	45
Трахімы	49
Трыколі	52
Тут дагарэла жыццё...	55
Жывуць Кушляны	56
Паклон песняру	59

Научно-популярное издание

Содаль Владимир Ильич

КУШЛЯНСКИЙ УГОЛОК

Минск, издательство «Полымя», 1990.

На белорусском языке

Навукова-папулярнае выданне

Содаль Уладзімір Ілліч

КУШЛЯНСКІ КУТ

Загадчыца рэдакцыі Т. Г. Мінчукова. Рэдактар А. І. Саламе-
віч. Мастацкі рэдактар В. М. Ганчароў. Тэхнічны рэдактар
С. І. Стараверава. Карэктар Я. А. Лукошка.

ИБ № 782

Здадзена ў набор 26.05.89. Падпісана да друку 09.11.89. АТ 16384.
Фармат 70×100¹/₃₂. Папера друк. № 1. Гарнітура літаратурная.
Ум. друк. арк. 2,58. Ум. фарб.-адб. 2,76. Ул.-выд. арк. 2,11;
Тыраж 11 800 экз. Выд. № 5547. Зак. 1086. Цана 10 к.

Выдавецтва «Полымя» Дзяржаўнага камітэта Беларускай
ССР па друку. 220600, Мінск, пр. Машэрава, 11. Друкарня «По-
беда» Дзяржкамдруку БССР. 222310, Маладзечна, В. Таўлая, 11.

